

Dr Rasim Hurem

O RAZVOJU NARODNOOSLOBODILAČKOG POKRETA U ISTOČNOJ BOSNI U DRUGOJ POLOVINI 1942. GODINE

Poznato je da se narodnooslobodilački pokret nije u svim oblastima Bosne i Hercegovine u svim periodima NOR-a razvijao pod istim uslovima i s istim intenzitetom. Publikovani historiografski radovi pokazuju da su razlike u tom smislu došle do izražaja već u periodu ustanka 1941—1942. godine.¹⁾ Ustanak pod vodstvom KPJ snažno se razvijao i ubrzo zahvatio gotovo sve krajeve Bosne i Hercegovine. U toku prvih ustaničkih mjeseci formiralo se više snažnih ustaničkih centara: u kraju oko Drvara, u Podgrmeču, na Kozari, u Janju i Pljevi, u istočnoj Hercegovini, na Ozrenu (dobojskom), Majeveci, u Birču, na pl. Zvijezdi, Romaniji i Jahorini, iz kojih je poticao najveći broj ustaničkih akcija usmjerenih prema gradovima i komunikacijama. Ustaška vlast u ovim krajevima ubrzo je razbijena. Okupatori su bili prisiljeni da i sami intervenišu. Italijanski okupator je u septembru—oktobru 1941. g. reokupirao drugu i treću zonu, što je podstaklo aktivnost srpskih nacionalističkih snaga koje su zagovarale politiku italijanskog okupatora i pozivale ustanike da napuste narodnooslobodilačku borbu i vrate se kućama. Nasuprot njima, komunisti su razvijali borbenu raspoloženje masa, pozivali ih u borbu protiv italijanskog okupatora i borili se za pobjedu linije NOP-a. U tom cilju oni su u reokupiranim oblastima (Hercegovina i južni dijelovi Bosanske krajine i centralne Bosne) u periodu septembar—decembar 1941. poklanjali veliku pažnju organizaciono-politič-

1) Vidi: Pero Morača, *Prelomna godina narodnooslobodilačkog rata*, Beograd 1957; *Oslobodilački rat naroda Jugoslavije 1941—1945*, prva knjiga, Beograd 1963; Nevenka Bajić, *Komunistička partija Jugoslavije u Hercegovini u ustanku 1941. godine*, Prilozi Instituta za istoriju radničkog pokreta Sarajevo br. 2, Sarajevo 1966; Isto (nastavak), *Godišnjak Društva istoričara Bosne i Hercegovine XVII/1966—1967*; dr Dušan Lukač, *Ustanak u Bosanskoj krajini*, Beograd 1967; Pero Morača, *Jugoslavija 1941*, Beograd 1971; dr Rasim Hurem, *Križa narodnooslobodilačkog pokreta u Bosni i Hercegovini krajem 1941. i početkom 1942. godine*, Sarajevo 1972; dr Zdravko Antičić, *Ustanak u istočnoj i centralnoj Bosni 1941*, Beograd 1973; Đorđe Piljević, *Hercegovina 1941. godine*, u: 1941. u istoriji naroda Bosne i Hercegovine — Naučni skup, održan u Drvaru od 7. do 9. oktobra 1971. godine, Sarajevo 1973; dr Zdravko Antičić, *O specifičnostima revolucionarnih tokova u Bosni i Hercegovini (1941—1943. godine)*, *Godišnjak Društva istoričara Bosne i Hercegovine*, Godina XXI—XXVII, Sarajevo 1976.

kom radu na terenu i u ustaničkim jedinicama. Radilo se na izgradnji vojne i političke strukture NOP-a i na pripremanju ustaničkih snaga za borbe s italijanskim okupatorom. Rezultati su bili veliki. U istočnoj Hercegovini je već početkom novembra došlo do organizovanih borbi protiv italijanskog okupatora. Te borbe, kao i borbe protiv oružanih snaga tzv. Nezavisne Države Hrvatske (NDH) do kraja 1941. g. znatno su se rasplamsale. I u reokupiranom dijelu Bosanske krajine i centralne Bosne snage NOP-a su do kraja 1941. g. preovladale. Postepeno su otpočele borbe protiv italijanskog okupatora i protiv četnika.²⁾

U periodu oktobar—decembar ustanak u istočnoj Bosni i u sjevernom dijelu centralne Bosne i Bosanske krajine je jačao, a oružane snage ustanka su rasle. U istočnoj Bosni je oslobođena široka teritorija, od linije Sarajevo—Višegrad, na jugu, do linije Doboj—Tuzla—Zvornik, na sjeveru. Oslobođena teritorija je bila povezana s oslobođenom teritorijom u zapadnoj Srbiji. Sami ili u izvjesnoj saradnji s lokalnim četnicima partizani su oslobodili Rogaticu, Trnovo, Olovo i vodili borbe na prilazima Višegradu. Potom je težište akcija usmjereno prema dolini Bosne i prema Majevici i Semberiji. Partizani su bili na domaku Sarajeva, Vareša, Visokog i Kaknja, a zajedno sa četnicima zauzeli su Koraj.³⁾ U Bosanskoj krajini je bila oslobođena čitava teritorija kozarskog područja (pl. Kozara, Lijeveče, kraj između Kozare i Banje Luke, zatim teritorija u pravcu Bosanskog Novog i Bosanske Dubice). Ustanak se razbuktao i u sjevernom dijelu centralne Bosne (između Vrbasa i Bosne). Oslobođena je široka teritorija oko Kotor Varoši, a ustanak se dalje širio u pravcu Kupresa, Travnika, Teslića, Prnjavora, Dervente i doline r. Save i na zapad u pravcu Banje Luke.⁴⁾ Borbeno raspoloženje naroda je raslo, a u partizanske odrede, koji su uspješno vodili borbu protiv okupatora i ustaških i domobranskih snaga pristizali su novi borci.

U prvoj polovini 1942. g. okupatori u saradnji s ustaškim, domobranskim i četničkim snagama izveli su dvije snažne ofanzive protiv partizanskih snaga u istočnoj Bosni i Hercegovini i na Kozari. Oni su u toku ofanzive zauzeli sve gradove i veća naseljena mjesta. Četnici su izvršili pučeve u većem broju partizanskih jedinica u istočnoj Bosni i sjevernoj Hercegovini. Osim toga, u istočnoj Bosni su sklopili sporazume o saradnji s organima NDH i na odnosnim teritorijama uspostavili svoju vlast. U većini muslimanskih sela tuzlanskog bazena držala se Muslimanska legija. U tim uslovima, a i izložen teroru okupatora, ustaša i četnika, veliki broj ustanika u istočnoj Bosni privremeno je napustio NOP odrede i jednim dijelom prišao

2) *Borbe protiv okupatora, ustaša i četnika — novembar 1941 — maj 1942*, u: Hercegovina u NOB, Beograd 1961, 220—221; Nevenka Bajić, *KPJ u Hercegovini u ustanku 1941. god.*, Godišnjak XVII/1966—1967, 152—155; dr Dušan Lukač, *n. d.*, 273—299, 322—402; Pero Morača, *Jugoslavija 1941*, 620—623, 626—627; dr Rasim Hurem, *Kriza NOP-a...*, 38, 47, 63—64; Đorđe Piljević, *Hercegovina 1941. godine*, 239—240.

3) Pero Morača, *Jugoslavija 1941*, 605—606; dr Zdravko Antonić, *Ustanak...*, 293—298, 300, 324—325, 374, 427.

4) Zbornik dokumenata i podataka o narodnooslobodilačkom ratu jugoslovenskih naroda, tom IV, knj. 2, dokument br. 190, str. 529—533 (nadalje: Zb. NOR, IV—2, 190/529—533); dr Dušan Lukač, *n. d.*, 300—317, 334—343; Pero Morača, *Jugoslavija 1941*, 625.

četnicima. U odredima su ostali oni koji su bili spremni da se bore i van svojih sela. To su u većini bili članovi KPJ i SKOJ-a, radnici, seljaci, đaci i studenti. Od tih boraca formirana je Grupa udarnih bataljona. U Sekovcima je djelovao Birčanski NOP odred, koji je, mada i sam okrnjen i relativno malobrojan (oko 400 boraca), uspješno branio svoju slobodnu teritoriju. Na Jahorini, Romaniji (Glasinac), u nekim selima istočno od Rogatiće, na Ozrenu (dobojskom), Majeveci i u Semberiji ostale su manje, uz to razasute i međusobno nepovezane grupe partizana. Ove grupe jačine 10 do 30 ljudi, mahom članova KPJ, nisu mogle da u datim uslovima preduzimaju vojne akcije, ali su u kraju u kojem su boravile vršile politički uticaj na narod.⁵⁾

I u istočnoj Hercegovini je u toku treće neprijateljske ofanzive došlo do kolebanja i osipanja ustanika. Dosta veliki broj boraca Sjevernohercegovačkog i Južnohercegovačkog NOP odreda je otišao svojim kućama, a neki su prišli četnicima. U saglasnosti sa štabovima i komandama vratili su se svojim kućama i oni borci koji usljed gubljenja veze sa svojim jedinicama u toku ofanzive nisu uspjeli da se povuku sa svoje teritorije. Navedeni hercegovački odredi su se poslije treće neprijateljske ofanzive povukli u rejon Zelengore, gdje je od boraca tih odreda formiran Hercegovački NOP odred. Ovaj odred se početkom avgusta 1942. prebacio iz rejona Zelengore u rejon Prozora i ušao u sastav Udarne grupe brigada. U istočnoj Hercegovini je zavladao teror četnika, koji su nastojali da unište ostatke partizanskih odreda i organizacije KPJ. Četnicima je išao naruku i tzv. Zagrebački sporazum, potpisan između Kraljevine Italije i NDH 19. juna 1942. godine. Tim sporazumom NDH je, između ostalog, prihvatila neke ranije obaveze italijanske vojne komande. Naime, NDH je priznala »dobrovoljnu protukomunističku miliciju« (MVAC) koju su osnovale italijanske vojne vlasti, tj. priznala je četnike koji su saradivali s italijanskim okupatorom. Za uzvrat MVAC je priznala navodni suverenitet, zakone i organe vlasti NDH. Na ovaj način vlada NDH je prema četnicima u Hercegovini i u južnom dijelu istočne Bosne (italijanska okupaciona zona) došla u sličan odnos koji je imala sa četnicima u Bosni (njemačka okupaciona zona) poslije potpisivanja sporazuma o saradnji s pojedinim četničkim odredima. U ovakvoj situaciji u Hercegovini je od preostalih partizana i partijskih i političkih radnika, u avgustu mjesecu, formiran partizanski bataljon »Sloboda«, koji se održavao s dosta teškoća.⁶⁾

Za razliku od istočne Bosne i Hercegovine veliki dio Bosanske krajine bio je sredinom 1942. g. slobodan. Okupatori i ustaše su kontrolisali veća mjesta i važnije komunikacije. U krajevima južno i istočno od Banje Luke

5) *Oslobodilački rat...*, I, 175—186, 200—202, 206—212, 316—317; Rasim Hurem, *Sporazumi o saradnji između državnih organa Nezavisne države Hrvatske i nekih četničkih odreda u istočnoj Bosni 1942. god.*, Prilozi Instituta za istoriju radničkog pokreta Sarajevo br. 2, Sarajevo 1966; Isti, *Kriza NOP-a...*, 187—241; Isti, *Prilike u istočnoj Bosni sredinom 1942. godine*, u: AVNOJ i narodnooslobodilačka borba u Bosni i Hercegovini (1942—1943) — Materijali s naučnog skupa održanog u Sarajevu 22. i 23. novembra 1973. godine, Sarajevo 1974.

6) *Oslobodilački rat...*, I, 269—271, 278, 330—331; dr Rasim Hurem, *Kriza NOP-a...*, 216—217, 221—241.

(dio područja Trećeg i Četvrtog krajiškog NOP odreda) privremeno je preovladao uticaj četnika, koji su sklopili sporazume s vlastima NDH i s njima zajedno vodili borbu protiv NOP-a. Neprijateljska ofanziva na Kozaru, juna — jula 1942. g., u kojoj su nadmoćne njemačke i ustaške snage zadale težak udarac Drugom krajiškom NOP odredu, kao i izvršile pljačku i paljenja sela i masovna ubistva i odvođenje stanovništva u logore, nije ozbiljnije otežala razvoj narodnooslobodilačke borbe u zapadnoj Bosni. Snažan doprinos razvitku borbe i narodnooslobodilačkog pokreta u Bosanskoj krajini dala je Grupa proleterskih i udarnih brigada, koja je s Vrhovnim štabom došla u Bosansku krajinu u ljeto 1942. godine. Sadjejtvom proleterskih brigada i krajiških brigada i NOP odreda oslobođeno je više gradova (Prozor, Gornji Vakuf, Livno, Duvno, Jajce, Mrkonjić-Grad, Ključ, Bihać) i sela u oblasti Gornjeg Vakufa, Rame, Livna, Posušja, Duvna, između Jajca i Travnika i u Cazinskoj krajini. Slobodna teritorija u Bosanskoj krajini je proširena. Pozicije četnika u zapadnoj (područje pl. Manjače i prema Kninu), a donekle i u srednjoj Bosni su uzdrmane, a četničke jedinice su se demoralisale. Boravak Centralnog komiteta KPJ i Vrhovnog štaba i proleterskih brigada u Bosanskoj krajini, kao i važni politički događaji na tlu Bosanske krajine (Prvo zasjedanje AVNOJ-a i dr.), imali su veliki značaj za daljnji razvoj NOP-a u ovoj oblasti.⁷⁾

Čitav niz faktora: slaba povezanost oblasti i nedovoljna razmjena ustaničkih iskustava, reokupacija druge i treće zone u ljeto — jesen 1941. g., okupatorske ofanzive tokom prve polovine 1942. godine, djelatnost četništva i dr. uticali su na razvoj ustanka i narodnooslobodilačkog pokreta u prvoj godini NOR-a. Rezultat toga bio je taj da su razlike, u smislu u kom o njima govorimo, između pojedinih oblasti Bosne i Hercegovine bile u drugoj polovini 1942. godine zaista velike. S obzirom na to, nužno je da se razvitak NOP-a u Bosni i Hercegovini u tom periodu, isto kao i ustanak 1941. g., izučava ne samo u cjelini nego i u svakoj oblasti posebno.

Namjera nam je da na osnovu raspoloživih izvora izložimo osnovne elemente razvitka narodnooslobodilačkog pokreta u istočnoj Bosni u drugoj polovini 1942. godine.⁸⁾

O ovom pitanju nije dosad cjelovito pisano. Sintetizovane istorije NOR-a naroda Jugoslavije, kao i *Pregled istorije SKJ* ili ga samo dotiču ili mu uopšte ne posvećuju pažnju.⁹⁾ Jedan broj istoričara, baveći se istorijom NOR-a

7) Rade Bašić, *Ustanak i borbe na Kozari 1941—1942*, Beograd 1957, 173—252, 259—270; *Oslobodilački rat...*, I, 231—242, 269—292; Mišo Leković, *Ofanziva proleterskih brigada u leto 1942*, Beograd 1965; dr Dušan Lukač, n. d., 403—481.

8) U ovom radu istočna Bosna je uzeta kao operativno područje na kom je djelovao Operativni štab NOP i dobrovoljačkih odreda istočne Bosne, a docnije, kada je formiran, i Oblasni komitet KPJ za istočnu Bosnu. Granice ovog područja vidi: Rasim Hurem, *Sporazumi o saradnji...*, 285, bilješka br. 1.

9) *Oslobodilački rat...*, I, Beograd 1963; *Pregled istorije Saveza komunista Jugoslavije*, Beograd 1963; Vlado Strugar, *Jugoslavija 1941—1945*, drugo izdanje, Beograd 1970.

u istočnoj Bosni, odnosno raznim pitanjima iz okvira NOR-a koja se na ovaj ili onaj način povezuju s prilikama i događajima u istočnoj Bosni, daju u svojim radovima korisne podatke za izučavanje istorije NOP-a u ovoj oblasti u navedenom periodu.¹⁰⁾

Sačuvana je arhivska građa koja nudi dosta podataka od značaja za izučavanje ovog pitanja. Građa je porijeklom iz raznih forumâ KPJ, zatim iz raznih registratura Trećeg Rajha, Kraljevine Italije, NDH i četničkog pokreta. Najvažniji njen dio čini građa NOP provenijencije. Sva ova građa uglavnom je političke prirode. Ova građa, najvećim dijelom neobjavljena, nalazi se u Arhivu Vojnoistorijskog instituta u Beogradu (arhiva NOR-a, njemačka arhiva, talijanska arhiva, arhiva NDH i četnička arhiva), Arhivu za radnički pokret u Beogradu (fond CK KPJ), Arhivu Instituta za istoriju radničkog pokreta Srbije (fond CK KPJ i fond Okružnog komiteta KPJ za Srem), Istorijskom arhivu Pokrajinskog komiteta SKS za Vojvodinu i Arhivu Muzeja narodne revolucije Vojvodine (fond OK KPJ Srem). Manji dio građe nalazi se u Arhivu Centralnog komiteta SK BiH (fotokopije u dokumentaciji Instituta za istoriju u Sarajevu) i u Historical Section of the Admiralty, London (mikrofilm u arhivu Vojnoistorijskog instituta u Beogradu).

Jedan broj dokumenata objavljen je u *Zborniku dokumenata i podataka o narodnooslobodilačkom ratu jugoslovenskih naroda*, tom II, knj. 5, tom IV, knj. 2, 6 i 11, tom IX, knji. 1, i u Arhivu Saveza komunista Bosne i Hercegovine, tom III, knj. 2.

10) Petar Kačavenda, *Kriza četničkog pokreta Draže Mihajlovića u drugoj polovini 1942. godine*, Istorija radničkog pokreta — Zbornik radova, 1, Beograd 1965; Rasim Hurem, *Sporazumi o saradnji...*, Prilozi br. 2, Sarajevo 1966; Isti, *Rogatica za vrijeme narodnooslobodilačkog rata 1941—1945 godine*, u: Rogatica, Sarajevo 1966; Rafael Brčić, *Razlozi i pravci pojačanog angažovanja njemačkog okupatora u NDH 1942/1943. godine (s posebnim ostvrtom na značaj privrednog potencijala BiH)*, Prilozi br. 4, Sarajevo 1968; Drago Borovčanin, *Organizacija KPJ na Romaniji od osnivanja do 1945. godine*, Prilozi br. 5, Sarajevo 1969; Veselin Đuretić, *Organi narodne vlasti u Bosni i Hercegovini uoči Prvog zasjedanja AVNOJ-a*, Prilozi br. 5, Sarajevo 1969; Isti, *Obnavljanje i konstituisanje elemenata revolucionarno-demokratskog sistema u Hercegovini i istočnoj Bosni u vrijeme bitke na Sutjesci*, u: Neretva—Sutjeska 1943, Beograd 1969; Petar Kačavenda, *Prilog pitanju odnosa Komande bosanskih četnika i Vrhovne komande Draže Mihajlovića (1942)*, Prilozi br. 8, Sarajevo 1972; Obrad Bjelica, *Borbena jedinstvo i saradnja naroda i jedinica istočne Bosne, Srema, i Slavonije (sredina 1942—1943/44)*, u: AVNOJ i NOB u BiH, Beograd 1974; Isti, *Borbena jedinstvo i saradnja bosansko-hercegovačkih i crnogorskih jedinica i naroda u drugoj i trećoj godini NOR-a (sredina 1942—1943)*, u: AVNOJ i NOB u BiH, Beograd 1974; Rafael Brčić, *Njemački i italijanski planovi u Bosni i Hercegovini u svjetlu dokumenata (1942—1943)*, u: AVNOJ i NOB u BiH, Beograd 1974; dr Venceslav Glišić, *Veze narodnooslobodilačkog pokreta zapadne Srbije i istočne Bosne 1942—1943. godine*, u: AVNOJ i NOB u BiH, Beograd 1974; mr Rafael Brčić, *Osnovna obilježja korekcije njemačko-ustaške politike prema Srbima u »Nezavisnoj državi Hrvatskoj«*, Prilozi Instituta za istoriju Sarajevo, godina XI—XII, br. 11—12, Sarajevo 1975—1976; dr Zdravko Antičić, *Semberija i Majevisa u okviru širih vojno-političkih kretanja 1942. godine*, referat na savjetovanju: Semberija u 1942. godini, održanom u Bijeljini 6. i 7. novembra 1975., rukopis.

Dnevnici i sjećanja učesnika u narodnooslobodilačkom ratu, objavljeni u više knjiga, zbornika i listova sadrže dosta podataka i objašnjenja značajnih za izučavanje NOP-a u istočnoj Bosni 1942. godine.¹¹⁾

* * *

Pokrajinski komitet KPJ i Glavni štab NOP odreda za Bosnu i Hercegovinu, koji su u toku druge polovine 1942. godine boravili na terenu istočne Bosne, preduzeli su poslije završetka treće neprijateljske ofanzive značajne mjere za oživljavanje ustanka i razvoj NOP-a u ovoj oblasti. Oni su krajem maja zajedno s Grupom udarnih bataljona napustili zenički kraj i došli u Šekoviće. Analizirali su situaciju u istočnoj Bosni i odlučili da druga Tita obavijeste o situaciji u istočnoj Bosni i da zatraže njegov savjet za daljnji rad; odlučeno je takođe da se na Majevicu pošalju ljudi koji bi uspostavili kontakt s tamošnjom organizacijom KPJ i donijeli vijesti o prilikama na Majevisi i u Semberiji, u pravcu kojih je već tada postojala orijentacija Pokrajinskog komiteta i Glavnog štaba; da se ispita situacija u dijelovima istočne Bosne kroz koje je »protutnjala« treća neprijateljska ofanziva, prije svega na Romaniji; da Grupa udarnih bataljona poslije neophodnog odmora počne s vojnim akcijama protiv okupatora i ustaša, protiv četničkih odreda koji sarađuju s ustašama i koji se bore protiv partizana, te protiv jedinica muslimanske milicije koje se prema partizanima odnose neprijateljski. Odlučeno je da se podstiče diferencijacija u četničkim redovima i u muslimanskoj miliciji tako što neće biti napadane one njihove jedinice koje ne vode borbu protiv partizana.¹²⁾

Početak juna na Majevicu su otišli kuriri Glavnog štaba a na Romaniju Todor Vujasinović. T. Vujasinović je tamo proveo nekoliko dana, došao u vezu s Grujom Novakovićem, Radom Jakšićem i drugim članovima KPJ. On je stekao utisak da se prilike u tom kraju odvijaju u znaku oživljavanja NOP-a. Članovi KPJ u širem području Romanije održavali su partizanski duh i kod mnogih bivših partizanskih boraca i simpatizera NOP-a nije došlo do

11) Vladimir Dediđer, *Dnevnik, I*, Beograd 1945; Rudi Petovar, *Šesta proleterska istočnobosanska brigada*, Beograd 1951; Rodoljub Čolaković, *Zapisi iz oslobođilačkog rata, II*, Beograd 1956; Slavko Mićanović, *S Majevice i Semberije*, Sarajevo 1961; Stevo Popović, *Majevički partizani*, knj. druga, Sarajevo 1961; Veljko Stanković, *Teški dani*, Beograd 1969; Svetozar Vukmanović — Tempo, *Revolucija koja teče — memoari*, knj. 1, Beograd 1971; Avdo Humo, *Godine iskušenja i podviga*, Beograd 1977; Čamil Kazazović, *1942—1945 — Zenica u narodnooslobodilačkoj borbi*, Zenica s. a.; Četrdeset godina, knjiga peta i šesta: 1941—1945. — Zbornik sjećanja aktivista jugoslavenskog revolucionarnog radničkog pokreta, Beograd 1961; Istočna Bosna u NOB-u 1941-1945. — Sjećanje učesnika, prva i druga knjiga, Beograd 1971; 1941-1942 u svedočenjima učesnika narodnooslobodilačke borbe, knj. 10—25, Beograd 1975; Žene Bosne i Hercegovine u narodnooslobodilačkoj borbi 1941—1945. godine — Sjećanja učesnika, Sarajevo 1977; Uglieša Danilović, *Bitka u Maleševcima*, »Oslobođenje« od 1. do 6. decembra 1972.

12) Todor Vujasinović, *Kosorići iz Kusača i drugi*, 28; Rodoljub Čolaković, *Zapisi... II*, 37; Svetozar Vukmanović Tempo, *Sjećanje na razvoj narodnooslobodilačke borbe u Bosni i Hercegovini*, u: Četrdeset godina, knjiga peta, 152; Isti, *Revolucija koja teče*, knj. 1, 275—276; Rodoljub Čolaković, *Taktika KPJ u istočnoj Bosni u 1942. godini*, u: 1941—1942 u svedočenjima učesnika narodnooslobodilačke borbe, knj. 24, 678.

demoralizacije. Grupe partizana koje su se nalazile u partizanskim selima štatile su ova sela od ustaša i četnika, a noću su vršile manje diverzije.¹³⁾ I sa Majevice i Semberije stizale su uglavnom povoljne vijesti.¹⁴⁾ Sredinom juna udarni bataljoni su preduzeli prvu veću akciju. Napali su Vlasenicu, ali bez rezultata, i potom se povukli u Šekoviće.¹⁵⁾ Poslije toga (krajem juna) Svetozar Vukmanović — Tempo i Todor Vujasinović otišli su u Vrhovni štab, koji se tada nalazio u blizini Ostrošca (Hercegovina).¹⁶⁾ S. Vukmanović — Tempo je podnio Titu izvještaj o stanju u istočnoj Bosni. Upoznao ga je s trenutnim stavom prema četnicima i muslimanskoj miliciji i s preduzetim vojnim akcijama. Tito je odobrio sve što je tokom posljednjih mjeseci učinjeno u istočnoj Bosni, kao i politiku PK KPJ prema četnicima i muslimanskoj miliciji u tom času. Ocijenio je kao dobro to što su partizani uspjeli da se održe u istočnoj Bosni. Naložio je da Pokrajinski komitet KPJ i Glavni štab za Bosnu i Hercegovinu s Grupom udarnih bataljona ostanu u istočnoj Bosni, da mobilišu što više ljudi u partizanske jedinice, da politički utiču na narod, vrše oružane akcije po cijeloj istočnoj Bosni i da se samo u slučaju da ne mogu da izdrže pritisak neprijatelja povuku zapadno od rijeke Bosne. Naredio je da se Grupa udarnih bataljona u istočnoj Bosni proglasi Šestom NOU brigadom.¹⁷⁾

Tokom juna i jula oružana narodnooslobodilačka borba u istočnoj Bosni nije dobijala na intenzitetu. Preostale grupe partizana nisu vršile napade i zasjede, One su očekivale neki krupniji poduhvat u znaku kog bi i same nešto učinile. Međutim, neuspjeli napad na Vlasenicu pokazao je da Grupa udarnih bataljona nije kadra da zauzima gradove i jača uporišta okupatora i ustaša. Tim bataljonima je trebalo više boraca. Trenutno, kada je »talas četeničke izdaje prelio ... velika prostranstva«, grupi od 550 boraca »nije drugo preostalo nego da manevriše«. ¹⁸⁾ Iz gradova nisu stizale ohrabrujuće vijesti. U Sarajevu je izvršena »provala« organizacije KPJ i uhapšena većina komunista. Dosta punktova narodnooslobodilačkog pokreta je razbijeno, a mnogobrojni saradnici NOP-a su pohapšeni ili onemogućeni u svom radu. Otkrivanjem partijskih veza našle su se u opasnosti organizacije KPJ u još nekim mjestima Bosne i Hercegovine, naročito u Mostaru, Banjoj Luci i Tuzli. U Sarajevu su otkrivene pristalice NOP-a među pripadnicima domobranstva NDH, a neke od njih i pohapšene. U Visoko, Bijeljini i Žepču uhap-

13) Todor Vujasinović, *Kosorići iz Kusača i drugi*, 30; Slavko Mićanović, *S Majevice i Semberije*, 142; Stevo Popović, *Majevički partizani*, knj. druga, 211—212; Avdo Humo, *n. d.*, 154—155.

14) Svetozar Vukmanović Tempo, *Revolucija koja teče*, knj. 1, 276; Rodoljub Čolaković, *Taktika KPJ u istočnoj Bosni...*, 679. Stevo Popović je zapisao da su Cviko Radovanović i Drago Stevanović otišli na Majevicu početkom jula i da tamošnjim drugovima nisu donijeli nikakve poruke. Stevo Popović, *Majevički partizani*, knj. druga, 211—212.

15) Vojo Ljujić, *Formiranje grupe udarnih bataljona*, u: Istočna Bosna u NOB-u, prva knjiga, 432—434.

16) Isto, 434; Todor Vujasinović, *Kosorići iz Kusača i drugi*, 35; Svetozar Vukmanović Tempo, *Revolucija koja teče*, knj. 1, 277.

17) Rodoljub Čolaković, *Zapisi...*, II, 60; Svetozar Vukmanović Tempo, *Sjećanja na razvoj NOB-e u BiH*, 152; Isti, *Revolucija koja teče*, knj. 1, 276—278; Avdo Humo, *n. d.*, 155.

18) Todor Vujasinović, *Kosorići iz Kusača i drugi*, 55; Svetozar Vukmanović Tempo, *Revolucija koja teče*, knj. 1, 278.

šeno je dosta pripadnika NOP-a, odnosno ljudi za koje se u policijskim dokumentima kaže da su vršili komunističku propagandu, pomagali partizane ili bili pod sumnjom da su održavali veze s partizanima.¹⁹⁾ Suočen sa svim ovim i imajući u vidu poruku Vrhovnog štaba, Pokrajinski komitet KPJ za Bosnu i Hercegovinu, poslije povratka S. Vukmanovića — Tempa, najvjerovatnije krajem jula, dao je novu analizu prilika i zadataka u istočnoj Bosni. On je sada polazio od toga da u istočnoj Bosni mora ostati i u njoj oživjeti ustanak, što znači da politički i vojnički treba nastupiti ofanzivno, naročito protiv četnika kao glavnog oslonca okupatora. Da bi se to postiglo, bilo je potrebno razbiti bar jedno od glavnih uporišta četnika ili ustaša. Izabrane su Majevica i Semberija, koje su po ocjeni Pokrajinskog komiteta iz više razloga bile privlačne kao buduća partizanska baza i oslonac ponovnog širenja slobodne teritorije u istočnoj Bosni: 1. narod Semberije i Majevice bio je naklonjen NOP-u, a KPJ je imala uticaj na taj narod, 2. očekivalo se da će se u semberskim selima dobiti novi borci za Šestu brigadu, 3. vojnički gledano, Majevica je bila široko manevarsko područje i pogodna kao odskočna daska za širenje ustanka u istočnoj Bosni i 4. Semberija i Majevica nudile su najbolju mogućnost ishrane.²⁰⁾ Drugog avgusta od Grupe udarnih bataljona formirana je u Šekovićima Šesta istočnobosanska NOU brigada, a dan kasnije, trećeg avgusta, održana je konferencija komunista na kojoj je članovima KPJ u Šestoj brigadi i okolnim selima predočena trenutna vojnopolitička situacija u istočnoj Bosni i saopštena odluka o odlasku na Majevicu.²¹⁾

Na sjednici, krajem jula, Pokrajinski komitet KPJ za Bosnu i Hercegovinu odredio je da Avdo Humo, član Pokrajinskog komiteta, ide u Sarajevo, uspostavi kontakt s tamošnjom partijskom organizacijom i učini sve da bi se ona ponovo osposobila za izvršavanje zadataka koji su stajali pred njom. A. Humo i grupa partijskih radnika koja je pošla s njim imali su zadatak da ponovo izgrade partijske punktove i kanale za izlazak Sarajlija u partizanske jedinice i da, osim toga, stvore sistem veza s Vrhovnim Štabom, Pokrajinskim komitetom KPJ za Bosnu i Hercegovinu, Oblasnim komitetom KPJ za Bosansku krajinu, Oblasnim komitetom KPJ za Hercegovinu i s onim mjestima u kojima djeluju partijske organizacije. U tuzlanski bazen otišao je Pašaga Mandžić — Murat sa zadatkom da tamo politički djeluje, da mobilize što više radnika za Šestu brigadu i stvori veze između Tuzle i Šeste brigade.²²⁾

19) Svetozar Vukmanović Tempo, *Revolucija koja teče*, knj. 1, 284; dr Rasim Hurem, *Kriza NOP-a...*, 246—248; Avdo Humo, *n. d.*, 181.

20) Referati Cvijetina Mijatovića i Steve Popovića na Oblasnom partijskom savjetovanju za istočnu Bosnu održanom u Bijeljini 29. II, — 2. III, 1944, Institut za istoriju u Sarajevu, dokumentacija, fond Obl. komitet KPJ za istočnu Bosnu, kat. br. 2667 i 2666 (nadalje: IIS, dokumentacija, kat. br. 2667 i 2666) — fotokopija; Todor Vujasinović, *Kosorići iz Kusača i drugi*, 55; Rodoljub Čolaković, *Zapisi...*, II, 66; Svetozar Vukmanović Tempo, *Revolucija koja teče*, knj. 1, 278; Cvijetin Mijatović Majo, *Oružano bratstvo i jedinstvo istočnobosanača i vojvođana*, u: *Istočna Bosna u NOB-u...*, I, 712—713; Uglješa Danilović, *Bitka u Maleševcima*, »Oslobođenje« od 1. do 6. decembra 1972.

21) Rudi Petovar, *Šesta proleterska...*, 34—36; Rodoljub Čolaković, *Zapisi...*, II, 67—68.

22) Rudi Petovar, *Šesta proleterska...*, 37; Todor Vujasinović, *Kosorići iz Kusača i drugi*, 75; Rodoljub Čolaković, *Zapisi...*, II, 66—67; Svetozar Vukmanović Tempo, *Revolucija koja teče*, knj. 1, 283—284; Avdo Humo, *n. d.*, 157.

Pokrajinski komitet KPJ smatrao je da, osim navedenog, treba jačati oružane grupe i grupice partizana razasute u istočnoj Bosni, širiti uticaj KPJ na narod i uvjerenje da je kriza ustanka samo privremenog karaktera, pridobijati muslimanski i hrvatski živalj, širiti ideju bratstva i jedinstva i raditi na uspostavljanju veza sa snagama NOP-a u Srbiji. O tome je bilo govora na pomenutoj partijskoj konferenciji.²³⁾

Izgleda da je konkretan plan Pokrajinskog komiteta KPJ bio da se po dolasku Šeste brigade na Majevicu stvori slobodna teritorija, da se iskoristi međusobno rivalstvo četničkih komandanata na Majevisi, da se razbije njihov zajednički front prema partizanima i da se s njima, zavisno od daljnjih događaja, konačno obračuna. Takođe je bilo u planu da se istovremeno Šesta brigada brojno ojača, osposobi za borbe većih razmjera i da se obnovi Majevički NOP odred.²⁴⁾

Šesta brigada je u dva maha (5. i 14. avgusta) pokušala da se iz Sekovića prebaci na Majevicu. U prvom slučaju Šesta brigada se na putu za Majevicu sukobila sa četnicima Dušana Kovačevića, koji su se nalazili u dolini Spreče, a drugi put s kladanjskom ustaškom milicijom. U oba slučaja borbe su otkrivale položaj i pravac kretanja Šeste brigade, zbog čega je izostao efekat iznenađenja a eventualni prelaz preko puta Tuzla — Zvornik bio je skopčan sa rizikom. Zato je Šesta brigada u oba slučaja odustala od pokreta na Majevicu i vratila se u Sekoviće.²⁵⁾

U međuvremenu je okupator zajedno s ustaškim, domobranskim i lokalnim četničkim snagama pripremao ofanzivu na Sekoviće. Ta ofanziva je počela 24. avgusta, i to iz više pravaca. Ne želeći da ostane u okruženju i da prihvati borbu sa nadmoćnim neprijateljem, Šesta brigada je napravila pokret prema Vlasenici, preuzela inicijativu, izvela uspješan napad na željezničke stanice Nevačka i Pjenovac na željezničkoj pruzi Olovo — Han Pijesak, porušila željezničku prugu i mostove, zapalila pilanu u Pjenovcu i drvenu građu u njoj, ostvarila znatan plijen u oružju, municiji, hrani, odjeći i obući i odatle produžila pokret prema Romaniji. S Romanije se vratila u Sekoviće 5. septembra. Za to vrijeme Birčanski NOP odred je uspješno izdržao neprijateljsku ofanzivu, a okupator i njegovi saradnici nisu uspjeli da otkriju sklonjene ranjenike. U cjelini uzeto ofanziva na Sekoviće završila je bez uspjeha. Šesta brigada i Birčanski odred su potvrdili svoju snagu i vitalnost, što je hrabrilo pristalice NOP-a do kojih je stigla vijest da Brigada i Odred nisu uništeni.²⁶⁾

Brigada se prebacila na Majevicu 11. septembra. Prilikom prelaska ceste Tuzla — Zvornik, odbacila je grupu ustaša koja se kretala prema mjestu prelaza i na Majevicu je stigla bez gubitaka. Majevički četnici se nisu upustili u borbu sa Šestom brigadom. Rudi Petovar ocjenjuje da je narod i

23) Rudi Petovar, *Šesta proleterska...*, 34—36.

O ovim ocjenama situacije u istočnoj Bosni i odlukama PK KPJ za BiH pisali smo u radu: dr Rasima Hurem, *Prilike u istočnoj Bosni sredinom 1942. godine*, 59—62.

24) Rudi Petovar, *Šesta proleterska...*, 40.

25) Isto, 41—44; Svetozar Vukmanović Tempo, *Revolucija koja teče*, knj 1, 278.

26) Rudi Petovar, *Šesta proleterska...*, 45—52; Svetozar Vukmanović Tempo, *Revolucija koja teče*, knj. 1, 278—279; Miloš Zekić, *Borbeni put Šeste proleterske istočnobosanske brigade*, u: *Istočna Bosna u NOB-u...*, I, 616; Isti, *Partizanski Birač*, u: *Istočna Bosna u NOB-u...*, II, 274.

priličan broj četnika na Majeveci bio protiv borbe s partizanima, a S. Vukmanović — Tempo navodi da su sami četnici, mimo Radivoja Kerovića, četničkog vođe na Majeveci, poručivali partizanima »da njihova puška neće pucati na brata Srbina!«²⁷⁾

Ni četnički komandanti na Majeveci nisu u datom trenutku bili za to da se dolasku Šeste brigade na Majevicu suprotstave oružjem. Prema raspoloživim sjećanjima savremenika priličan broj majevičkih četnika — seljaka bio je protiv izdajničke politike svojih vođa i protivio se tome da se suprotstavi partizanima, čiji je ugled kao boraca protiv okupatora i ustaša ostao kod tih četnika — seljaka neokrnjen. Takvom raspoloženju četnika — seljaka doprinijela je i činjenica da su se na Majevicu povratili borci bivšeg Majevičkog NOP odreda (sada II bataljon 6. brigade), koje su oni poznavali. Takvo držanje četnika — seljaka primoralo je četničko vodstvo na Majeveci da se ne suprotstavlja prelazu Šeste brigade preko Majevice. Ono je bilo razlog zbog kojeg su R. Kerović i Đuro Bižić u tom trenutku istupali kao pristalice saradnje s partizanima i na riječima bili protiv bratoubilačke borbe. Neki učesnici koji su zapisali svoja sjećanja misle da je razlog takvom držanju R. Kerovića i Đ. Bižića bilo i to što je na Majeveci postojalo rivalstvo između četničkih komandanata R. Kerovića i Đ. Bižića, s jedne, i kaptana Dragoslava Račića i Steve Damjanovića — Leke, s druge strane, kao i između R. Kerovića i Đ. Bižića. Svaki je od njih, izgleda, mislio da će taktiziranjem sa Šestom brigadom ojačati svoj položaj i otkloniti svog, odnosno svoje suparnike.²⁸⁾

U to vrijeme odnos snaga na Majeveci i Semberiji bio je nepovoljan za Šestu brigadu. Mišljenje Štaba brigade i grupe partijskih rukovodilaca koji su se kretali zajedno sa Šestom brigadom (Iso Jovanović, Uglješa Danilović, Cvijetin Mijatović — Majo, Rodoljub Čolaković i Svetozar Vukmanović — Tempo)²⁹⁾ bilo je da se Šesta brigada u datoj situaciji ne upušta u borbu protiv četnika na Majeveci već da bez borbe nastavi put prema Semberiji. O tome je grupa partijskih rukovodilaca u pratnji članova Štaba brigade vodila razgovore s vojvodom R. Kerovićem (Zlatovo na Majeveci 13. IX 1942). R. Kerović se nije suprotstavio prolazu Šeste brigade i ona je sredinom septembra bez borbe stigla u partizanska sela Korenita, Gornja Bukovica i Magnojevići (srez Bijeljina). Brigada je u tim selima ostala nekoliko dana, odmorila se i oporavila i donekle se snabdijela odjećom i obućom.³⁰⁾

Dolazak Šeste brigade na Majevicu i Semberiju imao je veliki odjek. Narod je dočekaao Šestu brigadu s radošću i zadovoljstvom. Presretao je kolonu i borcima pružao ponude (hrana, piće). Na prolazu kroz bogate voćnjake niko od boraca nije ništa ubrao. To se jako dojmilo naroda na Majeveci izloženog višemjesečnoj četničkoj pljački. U Semberiji je narod masovno izlazio u susret borcima, koji su Semberce osjećali kao svoje i primali

27) Rudi Petovar, *Šesta proleterska...*, 52—54; Svetozar Vukmanović Tempo, *Revolucija koja teče*, knj. 1, 280.

28) Rudi Petovar, *Šesta proleterska...*, 54—55; Rodoljub Čolaković, *Zapisi...*, II, 112—114; Svetozar Vukmanović Tempo, *Revolucija koja teče*, knj. 1, 280.

29) Rudi Petovar u svojoj knjizi: *Šesta proleterska istočnobasanska brigada*, na više mjesta navodi da je tu bio i Todor Vujasinović.

30) Rudi Petovar, *Šesta proleterska...*, 54—56; Rodoljub Čolaković, *Zapisi...*, II, 99—102.

njihove ponude.³¹⁾ U svom dnevniku Vladimir Dedijer bilježi da je i narod Posavine s radošću očekivao dolazak partizana.³²⁾

Brigada je kratko boravila u semberskim selima. Njemački okupator i ustaše su koncentrisali svoje snage u Brčkom, a četnici su držali brdske krajeve. Teren na kome se nalazila Šesta brigada bio je nepodesan za manevrisanje većih jedinica. S druge strane, Šesta brigada po ocjeni njenog štaba nije na tom terenu i u tom trenutku mogla da prihvati odlučnu borbu s udruženim neprijateljima, jer nije bilo izgleda da se u tome uspije.³³⁾ Zato je Štab brigade u saglasnosti s prisutnim članovima PK KPJ i Glavnog štaba za Bosnu i Hercegovinu donio odluku da se Šesta brigada povuče u selo Jablanicu na Majevidi, što je ona i učinila. Međutim, prilike u Jablanici nisu za Šestu brigadu bile mnogo povoljnije nego u drugim majevičkim selima. Narod se bojao represalija od strane okupatora, ustaša i četnika u slučaju da tamo Šesta brigada boravi duže vrijeme, a Jablanički četnički bataljon nije još bio spreman da se pridruži Brigadi. Šestoj brigadi nisu pristupali novi borci. Osjećaj nesigurnosti dolazio je i odatle što se jablanički kraj nalazi nedaleko od Tuzle, u kojoj je bio jak okupatorski garnizon. Na kraju, čim je Šesta brigada napustila Korenitu, u to selo je upao jedan njemački bataljon iz Brčkog, a neposredno po dolasku Šeste brigade u Jablanicu uslijedio je pokret njemačkih snaga iz Tuzle prema Jablanici, što je ukazivalo na predstojeći napad na Šestu brigadu. Suočena s ovim činjenicama Šesta brigada je 26. septembra napustila Jablanicu u namjeri da se prebaci preko rijeke Bosne i pridruži krajiškim partizanima, koji su se, prema raspoloživim informacijama, nalazili u centralnoj Bosni. Brigada je stigla na Trebavu, u selo Srpska Zelinja. Na tom putu domaća muslimanska legija joj nije pružila otpor, kao ni četnici Trebavskog četničkog odreda. R. Petovar ističe da je u četničkom odredu, kao i u štabu odreda, bilo ljudi koji su sa simpatijama gledali na partizane i njihov dolazak, kao i to da je štab četničkog odreda, koji se nalazio u Srpskoj Zelinji, bio iznenađen neočekivanim dolaskom Šeste brigade i da zbog toga nije protiv nje preduzimao ozbiljne mjere. T. Vujašinović, koji se kretao sa Šestom brigadom, pregovarao je s popom Savom Božićem, komandantom Trebavskog četničkog odreda sa ciljem da izdjejtstvuje to da trebavski četnici ne prave Šestoj brigadi smetnje na njenom putu kroz Trebavu do rijeke Bosne, u čemu nije uspio. Štab brigade je izbjegavao da uđe u borbu sa četnicima i njemačkim okupatorom na Trebavi. R. Petovar navodi da je narod na Trebavi, slično kao i na Maje-

31) Rudi Petovar, *Šesta proleterska...*, 54—56; Rodoljub Čolaković, *Zapisi...*, II, 100—101, 103—104; Svetozar Vukmanović Tempo, *Revolucija koja teče*, knj. 1, 280.

32) »Posle (njemačke ofanzive na Šekoviće avgusta 1942. g. — R. H.) su naši krenuli na Majevidu preko Spreče. Narod nas je odlično dočekao. Sva muslimanska sela između Spreče, Save i Drine su naoružana, ali mi smo mirno prolazili i nijedna puška nije opalila... U čitavoj Posavini narod nas jedva čeka« (Vladimir Dedijer, *Dnevnik*, I, 340—341).

33) Prema R. Petovaru, tri su elementa na osnovu kojih se došlo do takve ocjene. »Prvo, politička situacija je nalagala da prva borba bude što uspješnija, zbog sticanja povjerenja narodnih masa; drugo, Brigada još nije uspjela da stvori na Majevidi takve uslove koji bi joj omogućili sigurnu podršku naroda, i treće, brojno stanje i municija kojom je Brigada raspolagala nisu dozvoljavali da se upušta u borbe sa neizvjesnim ishodom.« (Rudi Petovar, *Šesta proleterska...*, 56—57).

vici, bio protiv borbe s partizanima, ali da je, s druge strane, privremeni mir, koji je S. Božić postigao sporazumom sa NDH, smatrao povoljnim i da zbog toga nije moglo biti govora o borbi protiv Nijemaca i ustaša. S druge strane, prelazak preko rijeke Bosne je bio neizvjestan, jer je situacija u dolini Bosne bila nejasna, a sama rijeka nabujala. U međuvremenu Štab brigade je saznao da u centralnoj Bosni nema partizanskih jedinica, da trebavski i ozrenski četnici pokazuju spremnost da Šestu brigadu napadnu, te da postoji mogućnost da dođe i do borbe s ustašama i domobranima iz Doboja i drugih okolnih garnizona. Zbog svega toga Šesta brigada nije prešla rijeku Bosnu, već se krajem septembra vratila na Majevicu.³⁴⁾

Povratkom Šeste brigade na Majevicu, njen štab i partijski rukovodioci koji su se kretali sa Šestom brigadom došli su do uvjerenja da sama Šesta brigada, bez pomoći drugih snaga, neće moći da savlada teškoće koje su stajale pred njom. Zato je na sastanku Štaba brigade, kome je prisustvovao i S. Vukmanović — Tempo, održanom u selu Perići, odlučeno da se Šesta brigada poveže sa sremskim partizanima, koji bi dolaskom na Majevicu ojačali Šestu brigadu i pomogli joj da se uspješno obračuna s majevičkim četnicima i da stvori bolje uslove za dalje vođenje borbe.³⁵⁾ U tom smislu S. Vukmanović — Tempo je u ime Vrhovnog štaba dao naređenje Fruškogorskom NOP odredu i Okružnom komitetu KPJ za Srem da se dva bataljona sremskih partizana prebace u istočnu Bosnu i pridruže Šestoj brigadi.³⁶⁾ Takođe je donesena odluka da S. Vukmanović — Tempo ode u Vrhovni štab i predloži da se glavnina partizanskih snaga, koja se u to vrijeme nalazila u Bosanskoj krajini u svojim akcijama orijentiše bliže rijeci Bosni i na taj način olakša akcije Šeste brigade.³⁷⁾ U to vrijeme vođene su uspješne borbe s domobranima na cesti Tuzla — Brčko i u Jablanici. U sukobu sa četnicima D. Račića i S. Damjanovića — Leke jačine 500—600 ljudi, 3. oktobra, Šesta brigada nije prihvatila odlučnu borbu. Ocijenjeno je da snage Šeste brigade neće biti dovoljne za obračun sa četnicima. Odlučeno je da se 1. i 3.

34) Rudi Petovar, *Šesta proleterska...*, 56—60; Rodoljub Čolaković, *Zapisi...*, II, 106; Svetozar Vukmanović Tempo, *Revolucija koja teče*, knj. 1, 281; Vojo Ilić, *Od Sekovića preko Majevice do Srema i natrag*, u: *Istočna Bosna u NOB-u...*, I, 679; Uglješa Danilović, *Neki aspekti vojno-političke situacije u Bosni i Hercegovini*, u: 1941—1942 u svedočenjima učesnika narodnooslobodilačke borbe, knj. 10, 97.

35) Rudi Petovar, *Šesta proleterska...*, 60—61; Svetozar Vukmanović Tempo, *Revolucija koja teče*, knj. 1, 281.

36) U pismu Okružnog komiteta KPJ za Srem Centralnom komitetu KPJ od 22. 10. 1942. (Arhiv za radnički pokret, Beograd, fond CK KPJ, godina 1942, br. 528 — nadalje: ARP, CK KPJ, 1942/528) stoji da je S. Vukmanović Tempo naredio da se iz sremskih snaga »dodeli 200 boraca (1 bataljon) kako bi našim snagama popunili oslabljenu brigadu (Šestu brigadu — R. H.)«. Najvjerovatnije se na ovaj bataljon odnosi i sjećanje J. Veselinova Žarka, koji kaže da je Slobodan Bajić donio Okružnom komitetu KPJ Srem »pismo u kome se u ime Vrhovnog štaba traži da jedan bataljon Sremaca uđe u sastav Šeste brigade.« (Jovan Veselinov Žarko, *Susret sremskih i bosanskih partizana*, u: *Istočna Bosna u NOB-u...*, I, 702).

37) OK KPJ Srem — CK-u KPJ 22. 10. 1942, ARP, CK KPJ, 1942/528; Svetozar Vukmanović Tempo, *Revolucija koja teče*, knj. 1, 282, 291. U navedenom pismu OK KPJ Srem stoji da je S. Vukmanović Tempo »otišao... u Vrhovni štab sa namerom da od Vrhovnog štaba zatraži pomoć od 1 brigade i da se obe brigade (najvjerovatnije brigada koja je tražena i Šesta brigada — R. H.) upute na teren istočne Bosne.«

bataljon Šeste brigade prebace u Srem i da se na taj način stupi u vezu sa sremskim partizanima.³⁸⁾ Bataljoni su krenuli noću 4/5. oktobra pravcem selo Brodac — mjesto Lisnik na Savi (10 km zapadno od sela Rača), gdje su se prevezli u Srem noću 5/6. oktobra. Drugi bataljon šeste brigade ostao je na Majevidi sa zadatkom da vrši gerilske napade protiv četnika i okupatora.³⁹⁾

Iz izloženog se vidi da Šesta brigada od svog osnivanja, 2. avgusta, do prelaska u Srem, 6. oktobra 1942. godine, nije preduzimala odlučne borbe protiv neprijatelja — Nijemaca, ustaša, domobrana i četnika. Oni su bili brojno višestruko jači i bolje naoružani, stalno su pratili Šestu brigadu i nastojali da je okruže i unište. Šesta brigada je uspješno manevrisala i izbjegavala sukob koji je za nju u datim uslovima bio bez izgleda na uspjeh. R. Petovar misli da Šesta brigada nije imala dovoljno pouzdanja u svoju snagu što se ispoljavalo u njenoj nedovoljnoj aktivnosti, prekomjernom čuvanju žive snage i izbjegavanju borbi. S druge strane, stalni pokreti, odsustvo vojničkih pobjeda i osjećaj usamljenosti (između ostalog, nije bilo stalne veze sa Vrhovnim štabom) negativno su uticali na borbeni moral Šeste brigade. Tome su doprinosili i predstojeća zima i odsustvo izgleda za stvaranje slobodne teritorije i uslova za boravak Šeste brigade preko zime.⁴⁰⁾ Usljed stalnih opasnosti i čestih napada Šesta brigada nije mogla da sa raspoloživom snagom ostane na Majevidi, gdje je došla iz Šekovića, već je bila prisiljena da pokuša da se prebaci zapadno od rijeke Bosne, a kad ni to nije uspjelo, Šesta brigada se sa svoja dva bataljona prebacila u Srem.⁴¹⁾

38) Štab VI NOU brigade — VŠ-u NOP i DV Jugoslavije 31. 1. 1943, Arhiv Vojnoistorijskog instituta Beograd, Arhiva NOR-a, kutija 989, reg. br. 11/5—2 (nadalje: AVII, NOR, 989—11/5—2); Neđo Bogičević, *Šesta istočnobosanska brigada u Sremu*, u: Četrdeset godina, knjiga šesta, 245; Uglješa Danilović, *Bihać u Maleševcima*, »Oslobođenje« od 1. do 6. decembra 1972.

»Na širem prostoru Majevice i Semberije postojale su jake četničke snage, naslonjene na ustaško-domobrankska uporišta. Bilo je očigledno da su naše snage nedovoljne za razbijanje ovako jakog neprijatelja. Zbog toga je odlučeno da se brigada prebaci u Srem, poveže sa tamošnjim partizanima i u povratku, eventualno udružena sa Sremcima, pristupi razbijanju neprijateljskih uporišta i rasplamsavanju narodnooslobodilačke borbe u Semberiji, na Majevidi, itd.« (Miloš Zekić, *Borbeni put Šeste proleterske istočnobosanske brigade*, 616).

39) Zb. NOR, IV—11, 140/259; Rudi Petovar, *Šesta proleterska...*, 61—64; Vojo Ilić, *Od Šekovića preko Majevice do Srema i natrag*, 680.

40) Rudi Petovar, *Šesta proleterska...*, 60, 64—65.

41) Vidi o tome pismo Okružnog komiteta KPJ Srem Centralnom komitetu KPJ od 22. 10. 1942, ARP, CK KPJ, 1942/528.

»... U takvoj situaciji 6. istočnobosanska brigada izbjegavala je jače udarce, manevrišući i vodeći danonoćne borbe. No to je uticalo da dođe do osipanja i iznurenosti, a zbog represalija nad narodom (posebno na Majevidi), teško ju je bilo popunjavati. To je sve imalo za posljedicu da njene snage nisu bile dovoljne da bi izišle nakraj sa brojnim neprijateljskim i kvasilinškim snagama, a kamoli da preuzmu inicijativu, prevladaju na ovom terenu i razbiju četnike. Vrhovni štab je, stoga, preko svog delegata naredio štabu 3. odreda da sa jednim svojim bataljonom ojača brigadu.

Međutim, u to isto vreme, svakodnevne borbe sa nadmoćnim četnicima, ustaško-domobranskim i njemačkim snagama primorale su i 6. istočnobosansku brigadu da se radi predaha, odmora, organizacionog sređivanja i popune prebaci u Srem...« (Obrad Bjelica, *Borbeno jedinstvo i saradnja naroda i jedinica istočne Bosne, Srema i Slavonije*, 244—245).

Dok je Grupa udarnih bataljona boravila u Sekovićima (juli 1942) i dok je Šesta brigada bila u stalnom pokretu u istočnoj Bosni i u Sremu (avgust — oktobar 1942. g.) prilike u sjevernom dijelu istočne Bosne (tuzlanska oblast) postebeno su se mijenjale u znaku oživljavanja NOP-a. U Semberiji se već u proljeće 1942. godine komunistima polako vraćala vjera u vlastite snage i oni su počeli da se više bave partijsko-političkim radom⁴²). Osim toga, u Semberiju je početkom marta došao dio boraca Majevičkog NOP odreda, koji su tu boravili i politički djelovali.⁴³) Obnovljeno je više organizacija NOP-a koje su politički uticale na narod i doprinosile jačanju nade u uspjeh pokreta. U selima su održavani skupovi na kojima je govoreno o skorom dolasku NOP odreda, o zadacima koje do tada treba izvršiti, kao i o novostima sa svjetskih frontova i iz drugih krajeva Jugoslavije. Izdavane su radio-vijesti koje su dopirale u kuće i bile izvor istinitih informacija. Početkom maja obnovljena je veza sa Sremom, koja je olakšavala sve vrste aktivnosti pripadnika NOP-a u Semberiji.⁴⁴) U maju je formirana partizanska četa (Bijeljinska četa) od boraca bivšeg Majevičkog NOP odreda, koji su početkom marta došli u Semberiju i od novih boraca koji su dobrovoljno došli u četu. Ova četa je sve do dolaska Šeste brigade u Semberiju, sredinom septembra, krstarila Semberijom, očekujući Šestu brigadu, ne upuštajući se u borbe sa četnicima zato što je bila malobrojna (imala je oko 50 boraca) i što nije imala u pravom smislu riječi vojničku organizaciju.⁴⁵) Vijest o postojanju Šeste brigade koja se nalazi u Birču i koja će, možda, doći na Majevicu još više je ohrabrila aktiviste i pripadnike NOP-a i podstakla njihovu aktivnost. Očuvanje žetve za potrebe naroda i prikupljanje i transport hrane u paratizansku bazu u selu Trnova bila je jedna od važnih zadaća aktivista NOP-a i partizanske čete. Da bi onemogućili okupatora i ustaše da sakupe žito, borci čete su pokupili kaiševe sa vršalica i tako vršalice onesposobili za vršidbu. Pokošena pšenica je slagana u stogove, a narodu je dato uputstvo da za svoje potrebe »mlati« onoliko pšenice koliko je potrebno za ishranu.⁴⁶) U majevičkom okrugu su u toku ljeta 1942. godine otklonjene organizaciono-političke slabosti u radu partijske organizacije u čemu je najviše uspjeha imala partijska organizacija bijeljinskog sreza.⁴⁷) Djelovao je sreski komitet KPJ za Bijeljinu u sastavu: Svetolik Gospić — Brko, sekretar, te Drago Tojić — Gango, Mlađan Jeftić, Milan Pantić —

42) Stevo Popović, *n. d.*, 123, 173.

43) Dr Zdravko Antonić, *Semberija i Majevisa u okviru širih vojnopolitičkih kretanja 1942. godine*, 19.

44) Jeremija Ješo Perić, *Razvoj NOP-a u nekim selima Semberije 1942*, u: *Istočna Bosna u NOB-u...*, I, 593—595.

45) Zb. NOR, IV—6, 4/14—15; Rodoljub Čolaković, *Zapisi...*, II, 107—108; Jeremija Ješo Perić, *Razvoj NOP-a u nekim selima Semberije 1942*, 593. Uglješa Danilović novodi da je ova četa vršila »manje akcije protiv domobrana i četnika.« (Uglješa Danilović, *Kriza ustanka u istočnoj Bosni u proljeće 1942*, u: *Istočna Bosna u NOB-u...*, I, 402—403).

46) Slavko Mićanović, *n. d.*, 176—177; Stevo Popović, *n. d.*, 217; Jeremija Ješo Perić, *Razvoj NOP-a u nekim selima Semberije 1942*, 597—598.

47) Okružnica br. 1 Okr. komiteta KPJ Majevisa od 5. 3. 1943. AVII, NOR, 1966 -1/1—5—18 (prepis).

Tenk i Slavko Mićanović, članovi i više opštinskih komiteta KPJ, Sreski komitet i veći broj mjesnih komiteta SKOJ-a, kao i više narodnooslobodilačkih odbora.⁴⁸⁾ V. Dediđer je na osnovu kazivanja S. Vukmanovića — Tempa zapisao (13. XI 1942) da samo u okolini Bijeljine ima 300 članova SKOJ-a, »koji jedva čekaju da pridu u naše redove.«⁴⁹⁾ Simpatije naroda Semberije za NOP su stalno rasle. Narod je okretao leđa četnicima, hrvatskom domobranstvu i muslimanskoj legiji.⁵⁰⁾

U Posavini je »ozbiljna osjeka« trajala sve do jeseni 1942. godine. Jedna grupa aktivista NOP-a iz Posavine priključila se četničkoj četi sastavljenoj od seljaka iz jednog dijela Posavine (»Posavski četnički bataljon«), koji nisu bili za borbu protiv partizana. Boraveći među ovim seljacima — četnicima ovi aktivisti uticali su na njihovo raspoloženje protiv bratoubilačke borbe i koristili se takvim njihovim raspoloženjem za svoje sve bogatije djelovanje na liniji NOP-a u Posavini. Između ostalog, pokušavali su da uspostave vezu s fruškogorskim partizanima, ali bez uspjeha. U samoj Posavini naglo je opadao četnički uticaj poslije sporazuma koji je u ime tamošnjih četnika sklopio S. Božić s ustaškim vlastima krajem maja 1942. Narod je postepeno uviđao smisao četničke politike i sve više okretao leđa četnicima. Dolazak Šeste brigade na Majevicu jačao je povjerenje naroda u snagu i odlučnost partizana u njihovoj borbi protiv okupatora i njihovih saradnika, kao i nadu u skoro oslobođenje. Ovome je doprinio povratak Posavaca — aktivista NOP-a iz »Posavskog četničkog bataljona«. Oni su radili na organizovanju naroda u NOP-u i uspostavili su vezu s organizacijom KPJ i NOP-a na Majevidici (u Ražljevu).⁵¹⁾

Jednomjesečni boravak Šeste brigade na Majevidici (11. IX do 6. X 1942) imao je zapažen politički efekat. Borci i rukovodioci Štaba brigade objašnjavali su narodu ciljeve partizanske borbe i potrebu njenog daljeg vođenja kao i antioslobodilački karakter četničke politike i prakse. Sama pojava Šeste brigade imala je velikog odjeka. Narod se uvjerio da partizani nisu uništeni, da Šesta brigada postoji, da je to dobro organizovana i snažna jedinica, da se ona, pošto je ubrzo otišla sa Majevice, može ubrzo i vratiti i nadao se da će se uskoro moći stati nakraj četničkom teroru. »Nestalo je nevjerice u daljnje mogućnosti narodnooslobodilačke borbe«, a snaga naroda je ponovo došla do izražaja. Aktivirali su se partijski radnici i simpatizeri NOP-a na Majevidici, uspostavljeni su kontakti s njima, kao i veze s partijskim organizacijama u Tuzli, Brčkom i drugim mjestima. Ponovo je aktivirana obavještajna mreža koja je prikupila podatke o snazi neprijatelja, što je omogućilo da se prave planovi za predstojeće akcije protiv neprijatelja.⁵²⁾

U Birču je tokom ljeta — jeseni 1942. godine djelovao Birčanski NOP odred. Kao što je rečeno, Birčanski NOP odred je uspješno izbjegao udar neprijateljske ofanzive na Šekoviće 24—30. avgusta i nakon toga nastavio da na svojoj teritoriji djeluje vojnički i politički. U Birču se do 12. septembra

48) Rodoljub Čolaković, *Zapisi...*, II, 110; Jeremija Ješo Perić *Razvoj NOP-a u nekim selima Semberije 1942*, 593; dr Zdravko Antonić, *Semberija i Majevidica u okviru širih vojno-političkih kretanja 1942. godine*, 19.

49) Vladimir Dediđer, *Dnevnik*, I, 340—341.

50) Rodoljub Čolaković, *Zapisi...*, II, 128—129; Stevo Popović, *n. d.*, 208-209, 250.

51) Nikola Simić, *Prilike u Posavini 1942*, u: *Istočna Bosna u NOB-u...*, I, 662—663.

52) Rudi Petovar, *Šesta proleterska...*, 64; Stevo Popović, *n. d.*, 273.

nalazila i Šesta brigada, koja se s Birčanskim NOP odredom ograničila na odbranu slobodne teritorije, a povremene akcije izvodili su u cilju prikupljanja hrane. U samim Šekovićima hrana je prikupljana na dobrovoljnoj osnovi, ali raspoložive količine hrane nisu bile dovoljne za izdržavanje ovih jedinica. Težište rada Šeste brigade i Birčanskog NOP odreda bilo je na idejno-političkom i vojno-stručnom obrazovanju boraca. Takođe je razvijan politički rad na terenu Birča. Jačala je partijska i skojevska organizacija. Posvećena je pažnja i organizaciji antifašističkog fronta žena. »U svim selima funkcionisali su narodnooslobodilački odbori«. Logorske vatre i kulturne priredbe bili su redovni oblici društvenog života boraca i naroda. Poslije odlaska Šeste brigade na Majevicu Birčanski NOP odred je bio izložen svakodnevnim napadima lokalnih četnika koji su opljačkali sela Šekoviće, Brajince i druga, zapalili nekoliko kuća i pobili preko 30 ljudi i žena. Odred se uspješno odupirao četničkim napadima. Dolaskom Šeste brigade u Birač, 18. decembra Birčanski NOP odred je ojačao a »vlasenička i kladanjska četnička brigada« su razbijene. Neki borci ovih »brigada« stupili su u partizanske jedinice.⁵³⁾

Iz oskudnih izvora o narodnooslobodilačkom pokretu u Tuzli u to vrijeme saznajemo da je partijska i skojevska organizacija u gradu bila sastavljena »od čvrstih i provjerenih kadrova, spremnih i sposobnih za sve zadatke koji su stajali pred ilegalnim pokretom u okupiranom gradu«.⁵⁴⁾ U Tuzli je djelovao Mjesni komitet KPJ.⁵⁵⁾ Mišo Vokić ocjenjuje da su političko raspoloženje u gradu i snaga uticaja KPJ i narodnooslobodilačke borbe u narodu bili takvi da su omogućavali partijskoj organizaciji u gradu da se još više razvije i proširi.⁵⁶⁾ Prema kazivanju P. Mandžića, koji je početkom avgusta otišao u tuzlanski bazen sa zadatkom da tamo političke djeluje i mobilise radnike za Šestu brigadu, u Tuzli je u septembru 1942. g. izgledalo da bi veliki broj ljudi otišao u Šestu brigadu ako bi ona prethodno postigla značajniji uspjeh u borbi.⁵⁷⁾ Na osnovu informacije, dobivene od S. Vukmanovića — Tempa, V. Dedijer je zapisao da »u tuzlanskim rudnicima ima skoro 10.000 radnika koji sami vode štrajkove i pišu parole«, da se »jedna naša patrola od osam ljudi spustila... pravo u rudnik i održala zbor« i da bi se u Tuzli mogla mobilisati jedna čitava divizija.⁵⁸⁾ Koliko je tih štrajkova bilo, ne zna se. Jedan od njih bio je štrajk rudara u Đurđeviku (kraj Tuzle) organizovan najvjerovatnije u prvoj polovini avgusta.⁵⁹⁾ Situacija u okupiranom gradu »preplavljenom Nijemcima, ustašama, policajcima i agentima« nije bila pogodna za rad. Pokrajinski komitet KPJ je uputio u Tuzlu Vladimira Perića — Valtera kao svog instruktora. V. Perić je boravo u Tuzli po prilici od kraja septembra 1942. do kraja aprila 1943. godine. Svojim ra-

53) Štab VI NOU brigade — VŠ-u NOP i DV Jugoslavije 31. 1. 1943, AVII, NOR, 989—11/5—2; Miloš Zekić, *Partizanski Birač*, 274.

54) Mišo Vokić, *Boravak Vladimira Perića Valtera u Tuzli 1942/43. godine*, u: Istočna Bosna u NOB-u..., I, 777.

55) Nisim Albahari, *Prevazilaženje krize ustanka 1942. godine i novi polet narodnooslobodilačke borbe u istočnoj Bosni*, u: Istočna Bosna u NOB-u..., II, 9.

56) Mišo Vokić, *Boravak Vladimira Perića Valtera u Tuzli 1942/43. g.*, 776.

57) Stevo Popović, *n. d.*, 288.

58) Vladimir Dedijer, *Dnevnik*, I, 340—341.

59) Izvještaj Zapovjedništva UNS-e Zagreb od 17. 8. 1942, AVII, NDH, 172a—48/6—1.

dom i iskustvom doprinio je poboljšanju rada organizacije kako u smislu orijentacije i prilagođavanja uslovima i potrebama, tako i u smislu jačanja aktivnosti i uspješnog izvršavanja brojnih zadataka. V. Perić — Valter je posvetio posebnu pažnju prikupljanju podataka o snazi, rasporedu i naoružanju njemačkih, ustaških i domobranskih jedinica u Tuzli i okolnim mjestima i o njihovoj obavještajnoj djelatnosti. Organizacija i održavanje redovnih veza sa slobodnom teritorijom je takođe bilo predmet posebne pažnje. Osim toga, utvrđene su ranije i uspostavljene nove veze Tuzle sa mjestima u kojima su djelovale ilegalne organizacije KPJ (Sarajevo, Doboj, Lukavac, Kladanj, Gračanica i dr.⁶⁰)

Rad članova KPJ i pristalica NOP-a u Brčkom, koji u provali, početkom 1942. godine, nisu bili pohapšeni, bio je sve do dolaska Šeste brigade iz Srema i poraza četnika na Majevici veoma skroman. Ubrzo poslije bitke u Maleševcima Sreski komitet KPJ za Brčko, koji se nalazio na slobodnoj teritoriji, učvrstio je veze sa članovima KPJ u Brčkom i odredio šta treba učiniti u vezi s obnavljanjem partijske i skojevske organizacije u gradu.⁶¹)

Razvoj NOP-a u Tuzli i tuzlanskoj oblasti u ljeto — jesen 1942. g. izazvao je zabrinutost ustaške vlasti u gradu. Ona se bojala da partizani ne zauzmu Tuzlu i tražila je od Glavnog stožera hrvatskog domobranstva da preduzme mjere za odbranu Tuzle.⁶²)

* * *

Odnos snaga u istočnoj Bosni u toku ljeta — jeseni 1942. g. bio je takav da sama Brigada nije mogla da razbije četnike i da ponovno rasplamsa ustanak.⁶³) Dok se razmišljalo o izlazu iz te situacije, traženi su i dobijeni podaci o prilikama u Sremu i Vojvodini i »došlo se na pomisao da se stupi u vezu sa Sremcima i predloži izvođenje zajedničkih akcija i u Sremu i u istočnoj Bosni.«⁶⁴)

Sremci su nešto ranije ispoljili svoje interesovanje za istočnu Bosnu. (U sremskim NOP odredima bili su ne samo borci iz Srema nego i borci iz Banata i Bačke; u ovom radu na svim mjestima gdje se govori o Sremcima misli se, u stvari, na Vojvođane). Sremci su tražili mogućnost za proširenje prostora za djeinstvo sremskih partizana i za izbjegavanje eventualne izolacije koja bi neprijatelju dala veliko preimućstvo. Na okružnom partijskom savjetovanju održanom u selu Pećinci, decembra 1941. riješeno je da se što prije uspostave veze i saradnja s organizacijama KPJ i partizanskim jedinicama u Srbiji, Bosni i Hrvatskoj. Tzv. prva neprijateljska ofanziva usljed koje je došlo do izmijenjenih uslova u Srbiji, kao i relativna udaljenost

60) Mišo Vokić, *Boravak Vladimira Perića Valtera u Tuzli 1942/43. g.*, 775—778.

61) Asim Mujkić — Joco Vočkić, *Ilegalni partijski rad u Brčkom 1941/1942.*, u: *Istočna Bosna u NOB-u...*, I, 836.

62) UNS Tuzla — Glavnom stožeru domobranstva 9. 10. 1942, AVII, NDH, 14—9/1—19.

63) O. Bjelica je situaciju u istočnoj Bosni u to vrijeme ocijenio kao tešku i vrlo ozbiljnu i istakao da je četnicima pošlo za rukom da uz pomoć njemačkih i ustaško-domobranskih snaga »preovladaju na znatnom dijelu ove teritorije.« (Obrad Bjelica, *Borbeno jedinstvo i saradnja naroda i jedinica istočne Bosne, Srema i Slavonije*, 244).

64) Cvijetin Mijatović Majo, *Oružano bratstvo i jedinstvo istočnobosanaca i vojvođana*, 712—713.

slavonskih partizana pokazali su da realne mogućnosti za povezivanje i saradnju postoje jedino s istočnom Bosnom. Prvi kontakti s partizanskim jedinicama (grupama) u istočnoj Bosni uspostavljeni su krajem 1941. i početkom 1942. godine.⁶⁵) U ljeto 1942. Bosutska četa je uspostavila veze s Bijeljinskom četom u Semberiji.⁶⁶) U isto vrijeme Pokrajinski komitet KPJ za Srbiju je ukazivao na značaj sigurnih veza Srema s Bosnom i Slavonijom u cilju koordinacije akcija i međusobnog pomaganja. I Pokrajinski komitet je isticao da Fruškogorski NOP odred nema najidealnije pozicije u slučaju jačeg napada neprijatelja.⁶⁷) Sredinom avgusta 1942. Pokrajinski komitet KPJ za Srbiju interesirao se za vijesti s Majevice i tražio da Sremci na svaki način pomognu drugovima »sa teritorije Majevičkog odreda« kako bi se oni oporavili i ojačali.⁶⁸) Posljednjih dana avgusta trajala je ofanziva Nijemaca protiv Podunavskog i Fruškogorskog NOP odreda u toku koje se dio boraca Fruškogorskog odreda zajedno sa Bosutskom četom prebacio iz Srema (iz bosutskih šuma) u Semberiju.⁶⁹) Krajem septembra Pokrajinski komitet KPJ za Srbiju je naglašavao još veći značaj veze s Majevicom zato što je Majevicu smatrao prostorom »za rasterećenje u slučaju potrebe« i zato što je očekivao da na Majevicu mogu doći jače partizanske snage. Pokrajinski komitet je preporučivao Okružnom komitetu Srem da »u tom cilju« uputi manje grupe partizana prema Majevici.⁷⁰) Kao što je već rečeno, i S. Vukmanović — Tempo je u ime Vrhovnog štaba tražio, krajem septembra, da Okružni komitet KPJ za Srem i štab Fruškogorskog NOP odreda pošalju dva bataljona kao pomoć šestoj brigadi. Sremci su taj zahtjev prihvatiti sa zadovoljstvom.⁷¹)

Rukovodstvo NOP-a u Sremu je u to vrijeme ispitivalo mogućnost povezivanja sa snagama NOP-a u Slavoniji (treća operativna zona) i na Majevici i stoga je na obje strane slalo svoje kurire.⁷²) Zato su postojali ozbiljni razlozi. I onako snažne, partizanske snage u Sremu (Fruškogorski, Podunavski i Posavski NOP odred i Bosutska četa) nisu mogle da prime sve veći broj dobrovoljaca. Nedostatak oružja, skučen manevarski prostor za razvoj i dještva partizanskih snaga i nedovoljna povezanost s narodnooslobodilačkim pokretom u susjednim krajevima dovodili su u pitanje daljnji razvitak pokreta. Postavljalo se pitanje šta učiniti s brojnom snagom u ograničenom prostoru u slučaju neprijateljskog napada. »Predstojeći zimski dani ovo su

65) Jovan Veselinov Žarko, *Susret sremskih i bosanskih partizana*, 701.

66) Marko Peričin Kamenjar, *Velika ofanziva na Frušku goru (do prelaska odreda u Bosnu)*, u: 1941—1942 u svedočenjima učesnika narodnooslobodilačke borbe, knj. 11, 182—186.

67) PK KPJ za Srbiju — OK-u KPJ Srem 18. 6. 1942, Arhiv Instituta za istoriju radničkog pokreta Srbije, fond OK KPJ Srem, br. 19, (nadalje: AIRPS, OKS, 19).

68) PK KPJ za Srbiju — OK-u KPJ Srem 15. 8. 1942, AIRPS, OKS, 27.

69) Rudi Petovar, *Šesta proleterska...*, 56; Marko Peričin *Velika ofanziva na Frušku goru*, 198—199.

U izvještaju OK KPJ Srem CK-u KPJ od 24. 9. 1942. stoji da je štab Fruškogorskog NOP odreda na traženje drugova iz Majevičkog NOP odreda (radi se o Bijeljinskoj četi), koji su željeli da zajedno sa Sremcima idu ususret šestoj brigadi, u tu svrhu poslao Bosutsku četvu sa 70—80 boraca. ARP, CK KPJ, 1942/467.

70) PK KPJ za Srbiju — OK-u KPJ Srem 24. 9. 1942, AIRPS, OKS, 31.

71) Jovan Veselinov Žarko, *Susret sremskih i bosanskih partizana*, 702.

72) OK KPJ Srem — CK-u KPJ 16. 10. 1942, AIRPS, CK KPJ, 38.

još više potencirali... u zimskom periodu, kada padne snijeg i sve ogoli, situacija se znatno pogoršava kako za dještvo, tako i za opstanak većih jedinica, kako na Fruškoj gori, tako, posebno, u južnom i jugoistočnom Sremu.«⁷³⁾ Rješenje ovih problema postavljalo se u drugoj polovini 1942. godine kao imperativ. U dogovoru s Glavnim štabom za Hrvatsku od navedena tri NOP odreda formiran je jedan, Sremski NOP odred, koji je ušao u sastav Treće operativne zone. Ali, udaljenost, neredovne veze i nepoznavanje prilika u Slavoniji, zatim jake neprijateljske snage koje su razdvajale snage NOP-a u Sremu i Slavoniji praktično su onemogućavali njihovo povezivanje. Izlaz se morao tražiti na drugoj strani.⁷⁴⁾

Dolazak Šeste brigade u Srem privremeno je odložio slanje jednog, odnosno dva bataljona Sremaca u istočnu Bosnu, što je u ime Vrhovnog štaba tražio Svetozar Vukmanović — Tempo, ali je dolaskom Šeste brigade u Srem slanje Sremaca u istočnu Bosnu bilo, izgleda definitivno riješeno.⁷⁵⁾ Jovan Veselinov piše da su sremski partizani i bez formalnih odluka shvatili dolazak Šeste brigade u Srem kao početak stvaranja trajnog drugarstva i prijateljstva naroda dviju susjednih oblasti.⁷⁶⁾ S druge strane, Glavni štab za Bosnu i Hercegovinu je predložio rukovodstvu NOP-a u Sremu da zajedno sa Šestom brigadom u istočnu Bosnu uputi glavninu Sremskog odreda. Cilj je bio da se zajedničkim snagama razbiju četnici »koji su u to vrijeme gospodarili Majevicom« i stvore uslovi za daljnje vođenje borbe, da se stvori zajednička baza za zimovanje i da se stvore uslovi za prerastanje Sremskog NOP odreda u partizanske brigade.⁷⁷⁾ Rukovodeći se potrebama oslobodilačkog rata i imajući u vidu direktive »višeg partijskog rukovodstva«, (vjerojatno Pokrajinskog komiteta KPJ za Srbiju) Okružni komitet KPJ za Srem je prihvatio ovaj prijedlog i donio odluku da se jednim bataljonom Sremskog odreda (oko 260 ljudi) popuni i ojača Šesta brigada, da se dva bataljona (oko 440 ljudi) takođe upute u istočnu Bosnu, a da jedan bataljon (oko 200 ljudi) ostane u Sremu kao jezgro novih jedinica koje će se stvarati.⁷⁸⁾ Sremci su organizirali kanal za prebacivanje hrane i drugog u istočnu Bosnu, koja bi služila za potrebe Sremskog NOP odreda, Šeste brigade i partizanskih snaga na Majevidi.⁷⁹⁾ Nakon što su se Sremski odred i Šesta brigada snabdjeli, naročito hranom i nakon obavljenih dogovora između Štaba briga-

73) Obrad Bjelica, *Borbena jedinstvo i saradnja naroda i jedinica istočne Bosne, Srema i Slavonije*, 246.

74) OK KPJ Srem — CK-u KPJ 27. 10. 1942, ARP, CK KPJ, 1942/535; Nikola Božić, *Vojvođani u istočnoj Bosni*, u: *Istočna Bosna u NOB-u...*, II, 22.

75) »Pojavom VI proleterske brigade i mi smo bili prisiljeni odložiti prebacivanje naših snaga. Ali čim brigada bude dobila naređenje za pokret, krenuće i naše snage u cilju smještaja za zimu« (OK KPJ Srem — CK - u KPJ 22. 10. 1942, ARP, CK KPJ, 1942/528).

76) Jovan Veselinov Žarko, *Susret sremskih i bosanskih partizana*, 701.

77) Miloš Zekić, *Borbena put Šeste proleterske istočnobosanske brigade*, 617; Nikola Božić, *Vojvođani u istočnoj Bosni*, 23; Uglješa Danilović, *Bitka u Maleševcima*, »Oslobođenje« od 1. do 6. decembra 1972.

78) Izvještaj OK KPJ Srem o radu Partije, SKOJ-a, odreda i drugih organizacija, podnijet na partijskom savjetovanju mjeseca decembra 1942, Arhiv Muzeja narodne revolucije Vojvodine, fond OK KPJ Srem, inv. br. 159; OK KPJ Srem — CK-u KPJ 22. 10. 1942, ARP, CK KPJ, 1942/528; OK KPJ Srem — CK-u KPJ 27. 10. 1942, ARP, CK KPJ, 1942/535; Nikola Božić, *Vojvođani u istočnoj Bosni*, 23.

79) OK KPJ Srem — CK-u KPJ 27. 10. 1942, ARP, CK KPJ, 1942/535.

de i rukovodstva sremskih partizana, odlučeno je da se Šesta brigada zajedno sa Sremskim NOP odredom vrati u istočnu Bosnu. Pokrajinski komitet KPJ za Srbiju je ovu odluku i njeno izvršenje pozitivno ocijenio i sugerisao da Sremski NOP odred ostane u istočnoj Bosni, jer da je to u interesu NOP-a u Srbiji i u Sremu («i zbog Srbije i zbog vas».⁸⁰) U međuvremenu je stigao izvještaj da četnici na Majevidici vrše teror nad narodom i da Drugi bataljon Šeste brigade nije mogao da im se suprotstavi.⁸¹) Ova činjenica je ubrzala pripreme Šeste brigade za povratak.⁸² Brigada se zajedno sa Sremskim NOP odredom, noću 4/5. novembra, pr' vezla preko Save (kod sela Brodac) i povratila u istočnu Bosnu.⁸³).

Može se reći da je dolazak većeg dijela sremskih partizana u istočnu Bosnu u jesen 1942. bio rezultat obostrane spremnosti Bosanaca i Sremaca da se zjedničkim snagama bore protiv zajedničkih neprijatelja. U istočnoj Bosni je postojala proleterska brigada, koja je brojala oko 550 boraca, uglavnom komunista, ali koja nije bila toliko snažna da bi u situaciji kakva je u istočnoj Bosni bila u ljeto — jesen 1942. godine mogla da ponovo razbukta ustanak. Za nekoliko mjeseci (maj — oktobar 1942. g.) u istočnoj Bosni nije bilo uspjeha u mobilizaciji novih boraca.⁸⁴) Na drugoj strani, u Sremu je djelovao snažan NOP odred (oko 1.000 boraca) u koji su željeli da dođu i mnogi drugi. Međutim, Srem nije bio prostor na kome bi snage, koje su bile spremne za borbu i na koje se moglo računati, mogle da dođu

80) Mihajlo (Blagoje Nešović) — OK-u KPJ Srem 24. 11. 1942, Istorijski arhiv PK SKS za Vojvodinu, inv. br. 37.

81) Vjerovatno je ovaj izvještaj stigao prije uspješne akcije Drugog bataljona VI brigade protiv dva četnička bataljona pod komandom Petra Rusića u selu Trnovi, 28. oktobra — akcije koju pominje V. Subotić (Vukašin Subotić, *Velika pobjeda partizana nad četnicima na Maleševcima*, u: Istočna Bosna u NOB-u..., I, 745).

82) Neđo Bogičević, *Šesta istočnobosanska brigada u Sremu*, 254.

83) Rudi Petovar, *Šesta proleterska...*, 82—83; Vojo Ilić, *Od Šekovića preko Majevice do Srema i natrag*, 691; Obrad Bjelica, *Borbeno jedinstvo i saradnja naroda i jedinica istočne Bosne, Srema i Slavonije*, 246.

»...Pevajući, Sremci su prešli u istočnu Bosnu puni optimizma i nade u pogledu daljeg razvitka oružane borbe, znajući da je pod rukovodstvom Partije narodnooslobodilačka borba i revolucija jedna, bez obzira na kojoj se teritoriji vodi i protiv kojeg neprijatelja. Osim toga, već ranije je svima bilo jasno da je, s obzirom na brojnu jačinu partizanskih odreda, Srem nepogodan za dejstvo jačih partizanskih snaga. Uzak operacijski prostor ograničen dvama velikim rekama, ispresecan gustom mrežom komunikacija, relativno slabo pošumljen i načičkan neprijateljskim garnizonima, nije dozvoljavao krupnije borbene poduhvate niti izvođenje većih akcija, naročito u neposredno predstojećem zimskom periodu. U sremskim partizanskim odredima bilo je tada blizu hiljadu partizana. Teritorijalno široko prostranstvo istočne Bosne nudilo je daleko povoljnije mogućnosti za dejstvo jačih snaga, omogućavalo je širi razmah borbenih dejstava i stvaranje slobodne teritorije. Osim toga, otvorale su se mogućnosti za sticanje novih borbenih iskustava. U Sremu je pak snažan politički aktiv u već razvijenim formama političke organizovanosti naroda i uz neophodan minimum od oko 200 naoružanih partizana bio potpuno dovoljan za dalje jačanje i razvijanje NOP, novu mobilizaciju i borbene akcije. Slivanje borbe u Sremu sa borbom u ostalim krajevima naše zemlje kao neophodan uslov razvijanog ustanka, bio je ostvaren...» (Milenko Radovanov, *Stvaranje prvih vojvodanskih brigada*, u: Istočna Bosna u NOB-u..., I, 838—839).

84) Jovan Veselinov, *Sremci u narodnooslobodilačkoj borbi*, u: Četrdeset godina, knjiga peta, 181.

do izražaja. Snage NOP-a u Sremu, koji je relativno uzak, oivičen dvjema velikim rijekama i ispresijecan komunikacijama, bile su donekle izolovane (geografska i politička izolacija), a osim toga izložene opasnosti snažne intervencije njemačkog okupatora.⁸⁵⁾ Bilo je u interesu daljeg razvitka NOP-a i uspješnog vođenja narodnooslobodilačke borbe u Sremu i istočnoj Bosni da se narasle snage NOP-a u Sremu zajedno s domaćim snagama ispolje u borbi protiv brojnih neprijatelja (njemački okupator, ustaše, četnici) u inače prostranoj istočnoj Bosni. Prevagnulo je mišljenje da Šesta brigada i Sremci, i jedni i drugi fizički i moralno ojačani, mogu da savladaju četnike u istočnoj Bosni. Pripreme njemačkog okupatora i ustaša za napad na parti-zanski logor na Fruškoj gori ubrzale su donošenje ovakvog rješenja. Otpale su kombinacije za slanje sremskih partizana u Slavoniju (oko 600 ljudi) kao i kombinacije za odlazak Šeste brigade u ovu oblast.⁸⁶⁾

* * *

Za vrijeme boravka u Sremu Šesta istočnobosanska brigada je vršila uspješne napade na njemačke, ustaške i domobranske posade. Najznačajniji bio je sukob Šeste brigade i jednog bataljona Sremaca s njemačkim snagama kod Dvorca u bosutskim šumama, 14. oktobra. U toj borbi njemačke snage su pretrpjele teške gubitke i bile potpuno razbijene. Zarobljena je velika količina oružja i municije, radio-stanica i komora s kompletnom opremom. Brigada je kroz ovu borbu vojnički ojačala, a njeni borci su stekli samopouzdanje.⁸⁷⁾

Svojim prelaskom u Bosnu Šesta brigada i Sremski NOP odred su rastrojili četnike u Semberiji. D. Račić, koji se sa svojim štabom nalazio u selu Međaši, povukao se sa svojim bataljonima u sela Gornja i Donja Pilica. Đ. Bižić se povukao iz sela Svinjarevac u selo Maleševci, a »Brčanski četnički bataljon« pod komandom kapetana Jove Prnjatovića iz sela Brodac u domo-

85) »... Čak i da smo mogli da zadržimo na svom terenu, na tom relativno malom prostoru, tako brojnu jedinicu, od preko 1000 naoružanih boraca Sremskog odreda, mi bismo morali da se povezujemo sa susjednim ustaničkim krajevima radi zajedničke borbe i međusobnog pomaganja, jer je to bio jedan od bitnih uslova opstanka vojvođanskih partizanskih jedinica i daljeg razvitka oružane borbe« (Jovan Veselinović Žarko, *Susret sremskih i bosanskih partizana*, 702).

86) »... Kada se ove snage nisu uspele prebaciti na drugu stranu reke Bosne, Štab VI brigade je doneo odluku da se prebaci u Slavoniju i tako su došli na naš teren. Prije nego što je brigada došla na naš teren, drug Tempo otišao je u Vrhovni štab sa namerom da od Vrhovnog štaba zatraži pomoć od 1 brigade i da se obe brigade upute na teren istočne Bosne. U slučaju da to ne uzmogne tamo postići, preko 'Sl. Jug.' imao bi da javi, da bi se brigada uputila u Slavoniju, na teren III zone radi zimovanja« (OK KPJ Srem — CK-u KPJ 22. 10. 1942, ARP, CK KPJ, 1942/528).

87) Štab VI NOU brigade — VS-u NOP i DV Jugoslavije 31. 1. 1943, AVII, NOR, 989—11/5—2; Zb. NOR, IV—11, 140/260; Rudi Petovar, *Šesta proleterska...*, 71—76; Miloš Zekić, *Borbeni put Šeste proleterske istočnobosanske brigade*, 616—617; Vojo Ilić, *Od Sekovića preko Majevice do Srema i natrag*, 685—688; Uglješa Danilović, *Bitka u Maleševcima*, »Oslobođenje« od 1. do 6. decembra 1972.

bransko uporište Balatun istočno od Brodca.⁸⁸⁾ Narod Semberije je dočekaio partizane s velikim zadovoljstvom.⁸⁹⁾ Štab brigade i Štab Sremskog NOP odreda zajedno s prisutnim članovima Pokrajinskog komiteta KPJ i Glavnog štaba za Bosnu i Hercegovinu odlučili su da Šesta brigada i Sremski odred izvrše pokret u sela na sjevernim ograncima Majevice i da odatle vrše napade na okupatorske posade i na četnike. Šesta brigada i Sremski odred su 8. novembra stigli i smjestili se u sela Čengiđ, Donja Trnova i Kacevac. Odatle su produžili pokret prema selima Gornja i Donja Pilica, gdje su 11. novembra kod manastira Tavna izvršili napad na četničke bataljone Bore Bogdanovića, Petra Rusića i Jove Radića i na štab D. Račića. Ovaj napad je bio uspješan. Četnici su se razbježali na sve strane, Račićevi saradnici su pobjegli prema Drini, a sam Račić u Srbiju. Zarobljeno je 50 četnika s oružjem i municijom. Račićev štab i četnički bataljoni su razbijeni.⁹⁰⁾ Tri dana kasnije, 14. novembra, jedinice Šeste brigade i Sremskog NOP odreda su bez otpora ušle u selo Tobut, odakle se R. Kerović sa svojim četnicima prethodno povukao prema brdskim selima Majevice. 16. novembra oslobođeno je mjesto Lopare. Tokom borbi za Lopare razbijena su okolna uporišta Hadžiefendićeve legije, domobrana i četnika. Zarobljena je čitava domobranska satnija (četa) s njenim oružjem i opremam (Lopare), kao i jedan broj legionara (Kokošinjac). Takođe je zarobljen i razoružan četnički bataljon Koste Tojića (Površnice). Partizanima se predao i Jablanički četnički bataljon i stavio se pod komandu Šeste brigade. U toku borbi za Lopare onesposobljena je saobraćajnica Tuzla — Brčko, zarobljeno je 170 neprijateljskih vojnika i bogat ratni plijen, a zarobljeni domobrani, legionari i četnici, osim izuzetaka, pušteni su kućama.⁹¹⁾ U produžetku akcije protiv majevičkih četnika od 20—25. novembra veći dio Šeste brigade kretao se prema planinskom dijelu Majevice (prema selu Zlatovu, koje je smatrano glavnim uporištem četnika R. Kerovića) i nazad, prema selu Donja Trnova. Na tom putu 22/23. novembra u selima Kiseljak i Jasenica iznenađen je i zarobljen Jasenički četnički bataljon (oko 60 ljudi). Istog dana Drugi bataljon Šeste brigade je uao u selo Humci i zarobio oko 70 četnika koji su pripadali Trebavskom četničkom odredu.⁹²⁾ Na oba mjesta, kao i u borbama prije toga, otpor četnika je bio slab i neorganizovan.

Ubrzo su stigla obavještenja da njemačke i domobranske snage iz Tuzle vrše napade na cestu Tuzla — Brčko, da se ozrenski četnici koncentrišu u Tuzli a trebavski četnici u nekim selima na Majeveci. To je upućivalo

88) Štab VI NOU brigade — VŠ-u NOP i DV Jugoslavije 31. 1. 1943, AVII, NOR, 989—11/5—2; Rudi Petovar, *Šesta proleterska...*, 86; Jeremija Ješo Perić, *Razvoj NOP-a u nekim selima Semberije 1942*, 603; Vukašin Subotić, *Velika pobjeda partizana...*, 745—746; Uglješa Danilović, *Neki aspekti...*, 112—113.

89) Ministarstvo unutrašnjih poslova — Glavnom stanu Poglavnika 27. 11. 1942, AVII, NDH, 65—1/8—1.

90) Zb. NOR, IV—11, 140/260; Rudi Petovar, *Šesta proleterska...*, 88—89; Jeremija Ješo Perić, *Razvoj NOP-a u nekim selima Semberije 1942*, 603; Vukašin Subotić, *Velika pobjeda partizana...*, 746—748.

91) Šire o tome: Rudi Petovar, *Šesta proleterska...*, 89—93; Vukašin Subotić, *Velika pobjeda partizana...*, 749—751.

92) Rudi Petovar, *Šesta proleterska...*, 94—96, Vukašin Subotić, *Velika pobjeda partizana...*, 751—753.

V. Subotić navodi da je 2. bataljon Šeste brigad upao u selo Lukavicu noću 23/24 novembra. Vukašin Subotić, *Velika pobjeda partizana...*, 752.

na pretpostavku da predstoji ofanziva ovih snaga protiv Šeste brigade i Sremskog NOP odreda, pa se Šesta brigada s Majevice povukla u Donju Trnovu.⁹³⁾ Glavni štab za Bosnu i Hercegovinu je smatrao da ne treba očekivati takvu ofanzivu i braniti se nego, naprotiv, zadržati inicijativu i odmah napasti koncentraciju četničkih snaga na Majeveci, u selu Maleševci, gdje je bilo sjedište štaba Đure Bižića. U Maleševcima se nalazila grupa četnika Đ. Bižića (tzv. Drinski bataljon sa 400—500 četnika), trebavski četnici pod komandantom popa Dimitrija Stefanovića (tzv. Posavski četnički bataljon sa oko 500 četnika), posavski četnici pod komandom kapetana J. Prnjatovića (tzv. Brčanski četnički bataljon sa oko 150 četnika), četnički bataljon R. Kerovića (oko 200 četnika), te četnički štab za Slavoniju pod komandom kapetana Žarka Milurovića — Ugrina s pratnjom od oko 20 četnika. Taj napad na četnike 28. novembra bio je iznenađan i završio se punim uspjehom. Domo-branske jedinice iz Bijeljine i Janje nisu stigle da četnicima blagovremeno pruže pomoć. U borbi je poginulo i ranjeno oko 250 četnika, zarobljeno 350,⁹⁴⁾ a oko 300 četnika se povuklo prema Koraju i prema Posavini. U borbi su izginuli navedeni četnički komandanti, izuzev R. Kerovića, koji je pobjegao prema Priboju (na Majeveci). Zaplijenjene su velike količine oružja i municije i četnička arhiva.⁹⁵⁾

Iz nekih dokumenata i onoga što su o ovim događajima pisali učesnici može se zaključiti da je na Majeveci i u Posavini, a djelomično i na Trebavi uništena »udarna snaga« četnika, da je učinjen kraj četničkom gospodarenju na Majeveci, Semberiji i Posavini, da su četnici u ovim krajevima poslije Maleševaca egzistirali kao razbijene grupe bez uticaja na narod i da je četnički poraz na Maleševcima bio »prekretnica u razvoju narodnooslobodilačkog pokreta« u čitavoj tuzlanskoj oblasti.⁹⁶⁾ Obrad Bjelica misli da je razbijanje četnika na Majeveci, naročito borba na Maleševcima, imalo za istočnu Bosnu onaj značaj kakav je imala pobjeda nad hercegovačkim i crnogorskim četnicima na Prenju i Glavatičevu, marta 1943. godine.⁹⁷⁾ Prihvatljiva je ocjena Milorada Sojića da je udarom Šeste brigade na četnike na Maleševcima odstranjena ona smetnja razvoju partizanskih jedinica koju su stvorili četnici svojim napadom na štab Majevičkog NOP odreda, 20. II 1942. i da je stvorena mogućnost razvoja i prevage partizanskih snaga u brojnom pogle-

93) Rudi Petovar, *Šesta proleterska...*, 95—96.

94) Štab VI NOU brigade — VŠ-u 27. 3. 1943, Zb. NOR, IV—11, 140/261. Prema nekim sjećanjima, zarobljeno je oko 600 četnika. Rudi Petovar, *Šesta proleterska...*, 100; Miloš Zekić, *Borbeni put Šeste proleterske istočnobosanske brigade*, 618; Vukašin Subotić, *Velika pobjeda partizana...*, 758.

95) Štab VI NOU brigade — VŠ-u NOP i DV Jugoslavije 31. 1. 1943, AVII, NOR, 989—11/5—2; Zb. NOR, IV—11, 140/261. Šire o borbama na Maleševcima: Rudi Petovar, *Šesta proleterska...*, 96—102; Miloš Zekić, *Borbeni put Šeste proleterske istočnobosanske brigade*, 618—619; Vukašin Subotić, *Velika pobjeda partizana...*, 753—762.

96) Štab VI NOU brigade — VŠ-u NOP i DV Jugoslavije 31. 1. 1943, AVII, NOR, 989—11/5—2; Rudi Petovar, *Šesta proleterska...*, 100—102; Uglješa Danilović, *Kriza ustanka u istočnoj Bosni...*, 420—421; Vukašin Subotić, *Velika pobjeda partizana...*, 758—759; Uglješa Danilović, *Bitka u Maleševcima, »Oslobođenje«* od 1. do 6. decembra 1972.

97) Obrad Bjelica, *Borbeno jedinstvo i saradnja naroda i jedinica istočne Bosne, Srema i Slovenije*, 247.

du, »ali pod uslovom borbe ne samo protiv ustaša i okupatora nego i protiv četnika, koji su se već potpuno otkrili kao saradnici okupatora.«⁹⁸⁾

Uspješne borbe Šeste brigade i Sremskog NOP odreda protiv ustaških, domobranski, a naročito protiv četničkih snaga od 5 do 28. novembra 1942. godine imale su veliki politički značaj. Vojničke pobjede su stvorile mogućnost za rast vojnih i političkih snaga NOP-a u sjevernom dijelu istočne Bosne, naročito na Majevici i u Semberiji. Već sam dolazak jačih partizanskih snaga (Šesta brigada i Sremski NOP odred) u Semberiju izazvao je radost i oduševljenje pristalica NOP-a i narodnooslobodilačke borbe i, s druge strane, izazvao je strah i nespokojstvo četničkih pristalica. Pobjeda partizana nad četnicima kapetana D. Račića kod manastira Tavne i povlačenje R. Kerovića i njegovih četnika iz Tobuta, gdje se, izgleda, smatrao gospodarom, u dubinu Majevice potvrdili su snagu partizana i pokazali nemoć dotičnih četničkih grupa i njihovih komandanata. Borba za Lopare je pokazala da se partizani bore protiv okupatora i protiv svih njegovih saradnika, a da se četnici zajedno sa okupatorom, ustašama i domobranima bore protiv partizana. Time je ugled partizana u narodu rastao, a mišljenje onog dijela naroda, koji je pod uticajem četničke propagande vjerovao da četnici sve što čine, čine u interesu naroda, se mijenjalo. Pristalice NOP-a su dolazile u partizanske štabove i nudile svoju pomoć oko smještaja i ishrane boraca. Neki su se javljali u partizanske jedinice, gotovo čitav Jablanički četnički bataljon, u kome su dotada djelovali komunisti, prešao je na stranu partizana. Od njega i od novopridošlih boraca formiran je Jablanički partizanski bataljon.⁹⁹⁾ Muslimani na Majevici (izuzev u nekim selima), kao i pripadnici Hadžidedićeve legije držali su se »sve bolje i sve ... otvorenije« na strani partizana.¹⁰⁰⁾ Pobjeda nad četnicima kod Maleševaca omogućila je razvoj NOP-a u čitavoj tuzlanskoj oblasti. Poslije te pobjede narod je bez kolebanja pružao podršku partizanima.¹⁰¹⁾ Partizanske jedinice su u prvih deset dana mjeseca decembra prokrstarile kroz više sela Majevice i Semberije i razoružale oko 250 (prema V. Subotiću više stotina) četnika. U jedinice su se javljali novi borci iz sela i gradova. Mnogi semberci iz Trnove, Popova, Glogovca, Dvorova, Međaša, Broca i drugih sela otišli su u partizane. Pored Jablaničkog, formiran je još jedan partizanski bataljon. Od tih bataljona nekoliko dana poslije bitke na Maleševcima formiran je Majevički NOP odred sa oko 300 boraca. Ubrzo je ovaj odred narastao na oko 400 boraca. Istovremeno su jačali i naoružavali se Šesta brigada i Sremski NOP odred. Poslije pobjede na Maleševcima, partizanske jedinice su postale »potpuni gospodari na čitavoj Majevici« a NOP u gradovima (Tuzla, Bijeljina, Brčko) je ojačao.¹⁰²⁾

98) Miroslav Sojić, *Neke specifičnosti ustanka u Bosni i Hercegovini 1941 i prvih mjeseci 1942 godine*, Godišnjak istorijskog društva Bosne i Hercegovine III/1951, 31.

99) Rudi Petovar, *Šesta proleterska...*, 93—94; Vukašin Subotić, *Velika pobjeda partizana...*, 747, 748, 751—752.

100) Štab VI NOU brigade — VŠ-u NOP i DV Jugoslavije 31. 1. 1943, AVII, NOR, 989—11/5—2.

101) Rudi Petovar, *Šesta proleterska...*, 100—102.

102) Kotarska oblast Bijeljina — Velikoj župi Posavje 14. 12. 1942, AVII, NDH, 175—51/10—1; Rudi Petovar, *Šesta proleterska...*, 102—103; Jeremija Ješo Perić, *Razvoj NOP-a u nekim selima Semberije 1942*, 605; Vukašin Subotić, *Velika pobjeda partizana...*, 759; Rodoljub Čolaković, *Taktika KPJ u istočnoj Bosni...*, 684.

Krećući se Majevicom i Semberijom, partizani su u prvoj polovini decembra radili na aktiviranju starih i osnivanju novih organa narodne vlasti. Narodnooslobodilački odbori koji su do tada bili ilegalni, sada su legalizovani, a mnogi novi su formirani. Takođe je oživio rad partijskih i omladinskih organizacija. Ove mjere su doprinijele jačanju snaga NOP-a u ovom kraju.¹⁰³⁾

O ovakvoj promjeni raspoloženja naroda svjedoči i ustaški izvještaj iz Zvornika, pisan 12. decembra 1942. godine, u kome se kaže da su partizani prošli kroz Majevicu, da su narodu podijelili rezerve hrane zaplijenjene od četnika i da stanovnicima hrvatskih sela (to su mogla biti hrvatska ili muslimanska sela) nisu nanijeli nikakve štete. Dobro postupanje partizana s narodom i činjenica da su četnici zbog svojih postupaka »i pravoslavnom seljaku postali nepodnošljivi« učinili su — stoji u ovom izvještaju — dobru propagandu u korist partizana.¹⁰⁴⁾

U borbama od 5. do 28. novembra, a naročito u borbi na Maleševcima, pokazala se saradnja istočno-bosanskih i sremskih partizana kao uspješna i manifestovala se ideja bratstva i jedinstva. Po ocjeni Cvijetina Mijatovića i Steve Popovića, povezivanje Šeste brigade sa sremskim partizanima i njihova zajednička akcija protiv domobranskih i ustaških uporišta i protiv majevičkih četnika odigrali su gotovo presudnu ulogu u izvođenju ofanzivnog napredovanja, »naročito protiv četnika kao glavnog oslonca okupatora«.¹⁰⁵⁾

Uspjesi Šeste brigade i Sremskog NOP odreda, kao i Birčanskog NOP odreda u borbi protiv četnika bili su bitan faktor jačanja NOP-a u istočnoj Bosni posljednjih mjeseci 1942. godine. Tome su doprinijele i organizaciono-političke i propagandne mjere KPJ u istočnoj Bosni. Partijska rukovodstva i vojni štabovi na terenu istočne Bosne objašnjavali su narodu tok narodnooslobodilačke borbe i ukazivali na perspektivu njenog razvitka i, s druge strane, na činjenicu da se četnici ne bore protiv okupatora i ustaša nego da sarađuju s okupatorima i ustašama u borbi protiv partizana. Štab Grupe proleterskih bataljona je u svom proglasu od 16. juna 1942. objašnjavao stanovništvu vlaseničkog, kladanjskog, zvorničkog i tuzlanskog područja da je netačna tvrdnja okupatora i njihovih slugu da je ustanak u istočnoj Bosni likvidiran i da su razbijeni svi NOP odredi. Ukazano je na to da se proleterski bataljoni i Birčanski NOP odred nalaze u tom kraju, da vode borbu protiv okupatora i njegovih saradnika, a da četnički vođe potajno pregovaraju s Pavelićem, njegovim ustašama i legionarima o zajedničkom vođenju borbe protiv partizana i da, s druge strane, šire laž »o tome kako su proleterski udarni bataljoni došli u ovaj kraj da ubijaju Srbe, da pale crkve i vješaju sveštenike«. Štab Grupe bataljona je pozvao borce koji »lutaju danas po šumama istočne Bosne«, koji su »malaksali i izgubili vjeru u pobjedu«, da pod zastavom narodnooslobodilačke borbe, a ne sa četničkim vođama nasta-

103) Rudj Petovar, *Šesta proleterska...*, 103; Vukašin Subotić, *Velika pobjeda partizana...*, 759; dr Veselin Đuretić, *Obnavljanje i konstituisanje elementarnata revolucionarno-demokratskog sistema u Hercegovini i istočnoj Bosni u vrijeme bitke na Sutjesci*, 531.

104) AVII, NDH, 65—9/8—2.

105) Referati Cvijetina Mijatovića i Steve Popovića na oblasnom partijskom savjetovanju za istočnu Bosnu održanom u Bijeljini 29. 2 — 2. 3. 1944, IIS, dokumentacija, kat. br. 2667 i 2666.

ve borbu protiv svih neprijatelja narodne slobode. Muslimanima je ukazano na zločinačku politiku Pavelića, koji je Muslimanima mnogo obećavao, a u stvari nanio im ogromne nesreće. Istaknuto je da partizanska borba nije samo borba srpskog naroda nego da je to borba svih poštenih ljudi za slobodu »svih naroda bez razlike«, te da i Muslimani treba da stupe u tu borbu. U proglasu je istaknuto da su se partizani drukčije ponašali prema muslimanskoj miliciji koja je uzela oružje da brani svoja sela od četnika nego prema ustaški raspoloženim selima iz kojih su vršena nasilja i zločini nad srpskim živiljem obližnjih sela i koja su iskorišćavana za borbu protiv partizana. Na kraju, rečeno je da je tuđin vijekovima zavađao narode Bosne i Hercegovine. Srbi i Muslimani navedenog kraja su pozvani da se slože u zajedničkoj borbi protiv okupatora i njegovih pomagača.¹⁰⁶⁾

Zaključenje sovjetsko-engleskog ugovora o savezu 26. maja 1942. i sporazum SSSR-a sa Velikom Britanijom i SAD o otvaranju drugog fronta je po ocjeni Centralnog komiteta KPJ omogućavalo da se pokrenu u borbu oni koji su se još kolebali, a s druge strane da se demoralizuju sluge okupatora i izoluju oni koji su se izdavali za prijatelje Engleske, a u stvari služili okupatoru i bili protiv narodnooslobodilačke borbe. Ocijenjeno je da će aktivnije učesće Engleske u ratu protiv sila Osovine pokazati masana da se ne može biti »prijatelj Engleske« a služiti silama Osovine, što čine Draža Mihajlović i njegovi istomišljenici na terenu, među njima i »dangičevci« u Bosni. Na osnovu ove ocjene otpočela je oštija kampanja protiv četnika.¹⁰⁷⁾ U skladu s ocjenom CK KPJ T. Vujasinović, ranije komandant Ozrenskog NOP odreda uputio je proglas narodu i borcima ozrenskog i trebavskog kraja. On je istakao da partizani vode borbe u svim krajevima Jugoslavije, a da ozrenski i trebavski borci »u tom času... stoje skrštenih ruku, ukoliko nisu okrenuli svoje puške protiv svojih dojučerašnjih drugova«. T. Vujasinović je ukazao na činjenicu da se lokalni četnički vođe i političari (Đokan Šarčević, Cvijetin Todić i Branko Stakić) sporazumijevaju s ustašama i služe okupatoru. T. Vujasinović je pozvao borce Ozrena i Trebave da se uvrste u partizanske redove i učestvuju u borbi protiv okupatora i njegovih slugu.¹⁰⁸⁾

Pokrajinski komitet KPJ za Bosnu i Hercegovinu uputio je 19. avgusta 1942. proglas rudarima tuzlanskog kraja. U proglasu je rečeno da je Hitlerov »novi poredak« donio rudarima bespravlje i gladovanje i, uopšte, prozrokovao težak položaj. Istaknuti su uspjesi partizana i rast snaga narodnooslobodilačkog pokreta u raznim krajevima Jugoslavije, a isto tako ukazano je na saradnju sila antihitlerovske koalicije i na izgled za otvaranje drugog fronta. Na kraju, Pokrajinski komitet je istakao da u redove narodnooslobodilačke borbe treba da stupaju širi slojevi naroda, u prvom redu radnici koji će u redove narodnooslobodilačke vojske donijeti svoje dugogodišnje borbene iskustvo, svoju organizovanost, svoju uprnost i disciplinu. Pokrajinski komitet je pozvao rudare tuzlanskog kraja da napuste svoje jame i da stupe u redove proleterske NOU brigade.¹⁰⁹⁾

106) Zb. NOR, IX—1, 95/342—346.

107) Zb. NOR, II—5, 13/42—48, 14/49—53.

108) Arhiv Saveza komunista Bosne i Hercegovine, tom III, knj. 2 (nadalje: Arhiv SK BiH, III—2), Sarajevo 1953, 211—213.

109) Isto, 224—226.

U južnom dijelu istočne Bosne (sarajevska oblast) u toku druge polovine 1942. godine nije bilo NOP odreda. Postojala su partizanska uporišta odnosno manje partizanske grupe na Romaniji (Glasinac), oko Rogatice (sela: Gučevo, Okruglo, Šatorovići, Osovo, Seljani) i na Jahorini (Trnovo, Kalinovik, Miljevina). Te grupe su sačinjavali uglavnom članovi KPJ i odvažniji borci. Uslovi za njihov rada bili su veoma teški. Njemački okupator, ustaše i četnici činili su sve da ih unište. Oni su pljačkali i palili sela koja su opredijeljena za narodnooslobodilački pokret.¹¹⁰⁾ Ove grupe su bile brojčano male i nisu mogle da preduzimaju napade na ustaške, domobranske i četničke snage, već su se ograničavale na održavanje veza s narodom i na razvijanje političke aktivnosti u narodu. Komunisti su objašnjavali političku situaciju, okupljali ljude oko sebe i pripremali ih za nove akcije i borbe. Grujo Novaković, koji je predvodio grupu na Romaniji zabilježio je da je situacija, naročito poslije treće neprijateljske ofanzive, bila takva da je jedan manji broj političkih aktivista prisiljavala »da se snalaze samostalno u izuzetno teškim uslovima, da se prilagode novonastaloj situaciji i da u izmiješenim prilikama izgrade taktiku političkog djelovanja i razvijanja dalje aktivnosti«. Ta aktivnost je postepeno rasla. Na Glasincu i u nekim drugim selima oživljen je politički rad i vremenom stvoreni uslovi da manje jedinice i grupe vrše vojne akcije. Krajem 1942. g. uništena je žandarmerijska stanica u Kalimanićima i vršene druge manje akcije. U isto vrijeme na Romaniju je stigla Šesta brigada, koja je vodila borbe protiv četnika i razbila neke četničke štabove. Broj partizanskih boraca na Romaniji je rastao. Krajem 1942. oko 150 boraca sa Romanije otišlo je u Šestu brigadu. Ostali dio ljudstva, organizovan »u borbene jedinice« nastavio je da se bori u svome kraju.¹¹¹⁾

Grupa od oko 50 boraca ranijeg Muslimanskog bataljona Romanijskog NOP odreda vratila se poslije treće neprijateljske ofanzive u sela kraj Rogatice. Od boraca koji nisu bili iz tih sela formirana je malobrojna grupa koju su predvodili Mujo Hodžić i Čamil Džindo. Ta se grupa nekoliko dana kretala po selima oko Rogatice da bi se potom dio boraca iste grupe povratio u fočanski kraj, a drugi dio otišao u Šestu brigadu. Borci koji su bili iz tih sela ostali su kod svojih kuća »s tim da prema mogućnostima nastave da

110) »Počev od avgusta 1942. za nama je, u sporazumu sa Nijemcima, organizovao intenzivnu potjeru i četnički poručnik Dobrica Đukić, koji je inače došao u naš kraj iz Srbije. Izgleda da su po njegovom naređenju u novembru 1942., četnici zapalili selo Šatoroviće, a djelimično i selo Okruglo, Tmorni do i Osovo. U tim selima tih dana, kao i uvijek mi smo imali sigurno uporište, pa je Dobrica Đukić mislio da će nas na taj način likvidirati. Zahvaljujući komšijama Srbima, mi smo na vrijeme otkrivali zasjede četnika Dobrice Đukića« (Mujo Hodžić Crni, *Formiranje i borbeni put Muslimanskog bataljona Romanijskog NOP odreda*, u: Istočna Bosna u NOB-u..., I, 314).

111) AVII, NOR, 989—11/5—2; Zb. NOR, IV—11, 140/262—263; Drago Borovčanin, *Organizacija KPJ na Romaniji...*, 117; Grujo Novaković, *Legendarna Romanija*, u: Istočna Bosna u NOB-u..., I, 741—742.

G. Novaković piše da je žandarmerijsku stanicu u Kalimanićima likvidirao odred, što nije u skladu sa činjenicom da je Romanijski NOP odred ponovo formiran avgusta 1943. g. Vidi: Savo Pređa, *Četnički pohod na istočnu Bosnu* (»Treći Račićev ustanak«), u: Istočna Bosna u NOB-u... II, 311.

pomažu NOB i da ponovo izađu u partizane kada za to budu povoljniji uslovi«. Među njima se nalazilo i nekoliko članova KPJ koji su imali zadatak da rade s »otpuštenim borcima i narodom u svojim selima« i da nastoje da te borce i dalje drže vezanim za NOP.¹¹²⁾

U to vrijeme, i kasnije, do oktobra 1943. godine, u Rogatici je djelovala grupa aktivista i simpatizera NOP-a, koja je bila usko povezana s partizanskim grupama u okolini Rogatice i na Glasincu, slala im vijesti, sanitetski materijal, novac i dr. Djelujući na liniji NOP-a, ova grupa je postala uticajan faktor u političkom životu grada i njegove okoline.¹¹³⁾

U Kalinoviku i okolini djelovalo je nekoliko članova i kandidata za Partiju i simpatizera NOP-a. Partijski kadar je bio mlad, a partijske organizacije nisu bile dovoljno učvršćene. Dugo su radile bez veza s partijskim rukovodstvom, tj. bez partijskih direktiva, samoinicijativno, dogovarajući se međusobno i određujući zadatke. S obzirom na četnički teror i progone, rad partijskih organizacija je bio skopčan s velikim teškoćama i nije bio svestran. Članovi Partije su obavještavali narod o kretanju partizanskih jedinica i o razvoju NOP-a i ukazivali na lažnost četničkih vijesti o navodnom uništenju partizanskih snaga. Partijske organizacije su radile na tome da, koristeći se rodbinskim, prijateljskim i drugim vezama, izazovu u narodu otpor četničkoj mobilizaciji. Takođe su radile na spasavanju pripadnika NOP-a koji su bili izloženi četničkom teroru i progonima.¹¹⁴⁾

U Miljevini se u ljeto 1942. g. oformila jedna grupa pripadnika NOP-a, boraca koji su napustili jedinice koje su u proljeće 1942. prišle četnicima. Neki iz te grupe bili su članovi KPJ, a ostali u većini kandidati za KPJ i članovi SKOJ-a. Ova grupa je politički djelovala u narodu, naročito među omladinom. Obavještavala je narod o borbama partizanskih jedinica i razotkrivala četničke neistine o navodnom prestanku partizanske borbe. Uticala je na omladinu da se ona odupre mobilizaciji u četničke jedinice. Ova grupa aktivista se brinula za zaštitu od četnika i u tom cilju držala je straže po selu. Održavala je veze s partizanskim porodicama u Foči i uspjela je da ovim porodicama otpremi izvjesnu količinu hrane u kojoj su one oskudjevale.¹¹⁵⁾

112) Mujo Hodžić Crni, *Formiranje i borbeni put Muslimanskog bataljona...*, 313; Isti, *Pokušaj formiranja Muslimanskog bataljona u Foči maja 1942. godine*, u: 1941—1942. u svedočenjima učesnika narodnooslobodilačke borbe, knj. 25, 550—551.

113) U ovoj grupi su bili: dr. Alija Tomić, Remzija Kreso, Munib Hafizović, Momo Lučić, Salko Hrnjičević, Hasan Pilav, Edhem Branković, dr. Šefik Sadić i još neki. Rasim Hurem, *Rogatica za vrijeme narodnooslobodilačkog rata 1941—1945 godine*, u: Rogatica, Sarajevo 1966, 128; Mujo Hodžić Crni, *Pokušaj formiranja Muslimanskog bataljona u Foči maja 1942. godine*, 551—552.

114) Izvještaj partizanskog rukovodstva za Kalinovik i okolinu 14. 4. 1943, IIS, dokumentacija, fond OK KPJ Sarajevo, kat. br. 1379 — fotokopija; Kazivanje Bore Tepavčevića, 20. 4. 1977.

115) U ovoj grupi su bili: Janko Janjić, Neđo Janjić, Miladin Ristićević, Nikola Stanković, Neđo Stanković, Rajko Nogo, Neđo Golijanin, Đole Vuković, Mirko Vuković, Vojin Cicović, Ilija Nogo, Radoje Stanković i još neki. Veljko Stanković, *Teški dani*, Beograd 1969, 167—168, 170, 171, 177; Kazivanje Bore Tepavčevića, 20. 4. 1977.

Organizacije KPJ djelovale su u nekim okupiranim gradovima, npr. u Vlasenici, Gorazdu i Foči.¹¹⁶⁾

U Zenici, gdje je partijska i skojevska organizacija bila razbijena u »provalama« u januaru i martu 1942. g. i gdje je došlo do demoralizacije pojedinih simpatizera NOP-a, ostao je jedan broj aktivista NOP-a koji su nastavili da rade za pokret.¹¹⁷⁾ Ova grupa komunista uspjela je da oživi NOP u Zenici i da kroz razne aktivnosti okupi oko sebe veliki broj saradnika i simpatizera NOP-a naročito u Željezari i rudniku mrkog uglja. Preko tih saradnika prikupljani su obavještajni podaci, oružje, municija i druga materijalna i novčana sredstva. Uspostavljen je kontakt s jednim brojem podoficira u domobranstvu, koji su takođe prikupljali obavještajne podatke, oružje i municiju i stavljali ih na raspolaganje organima NOP-a. Posredstvom žena aktivistkinja prikupljani su dobrovoljni prilozi u novcu i materijalu. Žene su raznosile štampane vijesti i po potrebi prenosile oružje, municiju, sanitetski materijal i dr. Slušane su i umnožavane radio-vijesti »Slobodne Jugoslavije«, Radio-Moskve i Radio-Londona. Posredstvom grupe građana Muslimana ometana je mobilizacija muslimanske omladine u 13 SS »Handžar« diviziju. Prikupljenim sredstvima je, pored ostalog, kupovano oružje. Komunistima je uspjelo da organizuju i naoružaju dvije manje partizanske grupe. Krajem ljeta organizovana je tetovska partizanska grupa, koja nije preduzimala nikakve oružane akcije nego se kretala po okolnim selima (Doglodi, Orahovica, Vranduk i Gradišće) i u njima politički djelovala objašnjavajući ciljeve narodnooslobodilačke borbe. Krajem oktobra 1942. organizovana je partizanska grupa u selu Sviće, na desnoj strani rijeke Bosne. Ove grupe nisu uspjele da se razviju i postanu jezgro budućeg NOP odreda. Grupu u selu Sviće odmah po njenom formiranju razbili su četnici, a tetovsku grupu, nekoliko dana kasnije (5. novembra), ustaše.¹¹⁸⁾

Ranije je rečeno da je Pokrajinski komitet KPJ za Bosnu i Hercegovinu odredio krajem jula 1942. da A. Humo, član Pokrajinskog komiteta ide u Sarajevo sa zadatkom da obnovi sarajevsku partijsku organizaciju koja je »provalama« u martu — aprilu te godine bila oslabljena. A. Humo je došao u Sarajevo s grupom komunista u avgustu 1942.¹¹⁹⁾ Najprije je formiran novi Mjesni komitet KPJ od pet članova, koji je povezivao članove Partije koje policija nije bila otkrila, radio na proširenju partijske organizacije i rukovodio njenim radom. Partijska organizacija se postepeno oporavljala i popunjavala novim kadrovima kako iz grada, tako i kadrovima upućenim sa slobodne teritorije. Takođe su u sarajevsku partijsku organizaciju pristizali oni njeni članovi koji su u toku 1941. bili uhapšeni i sada su se vraćali iz zatvora ili logora. Do novembra 1942. partijska organizacija u Sarajevu je proširena i organizaciono učvršćena. Partijske ćelije su postojale i djelovale u više pri-

116) Nisim Albahari, *Prevazilaženje krize ustanka 1942. godine...*, 9.

117) To su bili članovi i kandidati KPJ: Sabaha Čolaković, Ivan Rački, Rifat Čolaković i Alija Šehović. Kasnije, po izlasku iz zatvora pridružio im se Šukrija Uzunović, a u mjesecu septembru i grupa članova SKOJ-a u kojoj su bili: Ekrem Šehalić, Salko Bešliagić, Jozo Mandić, Ante Oreb i Đemal Burazerović. Camil Kazazović, 1942—1945 — *Zenica u narodnooslobodilačkoj borbi*, 31—32.

118) Sire o tome: Camil Kazazović, *n. d.*, 31—63.

119) Savo Pređa, *Partizanska obavještajna služba*, u: Istočna Bosna u NOB-u..., II, 570.

vrednih preduzeća, u svim gradskim četvrtima i u nekim ustanovama i školama. Mjesni komitet KPJ je počeo da redovno izdaje »Bilten« i letke, koji su štampani u obnovljenoj partijskoj tehnici. Građani su obavještavani o političkoj situaciji, o stanju na frontovima, o borbama partizana, o četničkoj kolaboraciji s okupatorima i ciljevima četničke politike i sl. U Sarajevu je ponovo formirano gradsko rukovodstvo SKOJ-a i, pored postojećih, nova skojevska jezgra po kvartovima, školama i preduzećima.¹²⁰⁾ Takođe su stvoreni »odbori za pomoć«, zatim antifašistički front žena, kao i »oružane udarne grupe« kakve su u Sarajevu postojale u vrijeme dizanja ustanka 1941. g.¹²¹⁾

U periodu o kome je ovdje riječ, tj. poslije četničkih pučeva u NOP odredima, poslije objelodanjene četničke saradnje s okupatorima i sporazuma četnika s ustašama i ustaša s četnicima, u Sarajevu se odvijao proces političke diferencijacije u srpskom, muslimanskom i hrvatskom građanstvu. Tom procesu partijska organizacija u Sarajevu je poklonila pažnju i činila napore da i u tom pravcu proširi svoj uticaj. Ona je početkom septembra mjeseca okupila jednu grupu naprednih i politički uglednih građana Sarajeva.¹²²⁾ Ta grupa građana je, izgleda, vršila ulogu gradskog odbora fronta. Ona je obavljala i druge poslove u korist NOP-a (npr. prikupljanje novčanih sredstava i dr.), ali je njen najvažniji zadatak bio da djeluje u građanskim sredinama u gradu, među ljudima koji su imali uticaja i da u tim sredinama organizuje punktove NOP-a. Na taj način komunisti u Sarajevu su uspostavili veze i oko sebe okupili više uticajnijih građana, mahom intelektualaca — Muslimana, Hrvata i Srba — spremnih da aktivno rade za narodno-oslobodilački pokret.¹²³⁾

Može se reći da je uticaj Komunističke partije u gradu u periodu avgust — novembar 1942. godine znatno ojačao i proširio se na širok krug građana. Broj aktivista i pristalica NOP-a je rastao, a sadržaj i oblici njegovog rada postajali su bogatiji. Između ostalog, u preduzećima su izvođene »sitne sabotaže«, a partijsko uporište je stvoreno i »u intelektualnoj sredini« u gradu. Uspostavljena je veza s aktivistima NOP-a u domobranskoj vojsci, uglavnom s oficirima u domobranskoj komandi u Sarajevu i na aerodromu u Rajlovcu. Od tih oficira su dobivane važne informacije o vojničkim planovima neprijatelja.¹²⁴⁾

Partijska organizacija u Sarajevu je uspostavila i održavala kuriske veze sa Centralnim komitetom KPJ i Vrhovnim štabom, koji su se u to vrijeme nalazili u Bosanskoj krajini, dvostruke veze (preko Tuzle i preko Romanije) s Pokrajinskim komitetom KPJ i Glavnim štabom za Bosnu i Hercegovinu, koji su se nalazili na Majevidi i u Semberiji, kao i redovne veze s partijskim organizacijama u Tuzli, Banjoj Luci i Mostaru.¹²⁵⁾

120) Avdo Humo, *n. d.*, 183, 218, 234; Zvonko Grbac, *Žene Sarajeva u borbi protiv okupatora*, u: *Žene Bosne i Hercegovine u narodnooslobodilačkoj borbi 1941—1945. godine* — Sjećanja učesnika, Sarajevo 1977, 424—425.

121) Avdo Humo, *n. d.*, 234.

122) To su bili: Boro Knežić, sudija, dr Zaim Šarac, advokat, Anto Babić, profesor, Huso Brkić, profesor i dr Blagoje Kovačević, ljekar-hirurg. Isto, 218.

123) Isto, 218—219, 232—234.

124) Isto, 216—217, 235—238, 245.

125) Isto, 217—218, 235.

Jedan od faktora koji je bio velika smetnja bržem razvitku NOP-a u sarajevskoj oblasti u to vrijeme bili su četnici D. Mihajlovića. Oni su u ovom dijelu istočne Bosne, naročito u predjelu južno od željezničke pruge Sarajevo — Ustiprača zadržali inicijativu sve do sredine 1943. godine. U ovom kraju, koji je bio u okviru italijanske okupacione zone italijanske vojne vlasti su protežirale četnike već u toku priprema tzv. treće neprijateljske ofanzive, a s tom politikom nastavile su i kasnije. One su četničke inicijative usmjeravale prema demokracionoju liniji iza čega je stajala italijanska ambicija da pod svoju kontrolu stavi dio istočne Bosne sjeverno od ove linije, po mogućnosti i grad Sarajevo.¹²⁶⁾ U tu svrhu italijanski okupator je počev od kraja jula 1942. godine omogućavao penetraciju četnika iz Srbije i Crne Gore, a početkom septembra ohrabrio je Dobrosava Jevđevića da pokuša da sa svojim četnicima pređe sjeverno od demokracione linije. Takav stav Italijana odgovarao je D. Mihailoviću. Četnici Pavla Đurišića su u avgustu 1942. godine izveli jednu »akciju« u pljevaljskom, čajničkom i fočanskom srezu u toku koje su, prema izvještaju samog P. Đurišića, spaljena sva muslimanska sela i ubijeno do 8.000 Muslimana: žena, djece i staraca.¹²⁷⁾ Foču su zauzeli 19. avgusta i u njoj »napravili strahovit pokolj muslimanskog svijeta« koji nije uspio da izbjegne.¹²⁸⁾ Poslije zauzeća Foče, četnici koji su iz Srbije dolazili putem Višegrad — Ustiprača i Priboj — Ustiprača koncentrisali su se u dijelu istočne Bosne između rijeke Drine i granice Bosne i Hercegovine prema Crnoj Gori i Srbiji (Foča, Čajniče, Višegrad).¹²⁹⁾ To je podstaklo ustanike iz ovog kraja koji su se tokom treće neprijateljske ofanzive predali okupacionim vlastima i vlastima NDH da sada prilaze četnicima.¹³⁰⁾ Italijanske vlasti su im dale oružje, municiju, odijelo, hranu i plaćale ih.¹³¹⁾ Odavde su se četnici kretali u pravcu planine Devetak (sjeverno od Rogatice) i u pravcu planine Jahorine i Treskavice (sjeverno i južno od Kalinovika).¹³²⁾ Prema jednom izvještaju Komande VI armijskog korpusa, iz fočanskog kraja je u područje Kalinovika došla formacija od 6.000, a u zonu planine Treskavice

126) Rafael Brčić je u svom članku: *Njemački i italijanski planovi u Bosni i Hercegovini u svjetlu dokumenata (1942—1943)*, u: AVNOJ i NOB u BiH, 132—133, 145—146, ukazao na dosljednost italijanskog okupatora u namjeri da zagospodari cijelom Bosnom i Hercegovinom. On je citirao izvještaj generala M. Roate od 9. 9. 1942. g. u kome se Roata založio za radikalno i konačno rješenje privrednog i vojnog problema Dalmacije na taj način što bi se Bosna i Hercegovina okupirala ili uključila, zajedno sa Dalmacijom, u jedan »vojni gubernatorij«, ili što bi se, možda, proglasio »italijanski protektorat« nad Bosnom i Hercegovinom.

127) O tome vidi: Obrad Bjelica, *Borbeno jedinstvo i saradnja bosansko-hercegovačkih i crnogorskih jedinica i naroda u drugoj i trećoj godini NOR-a*, 189.

128) Avdo Humo — Josipu Brozu — Titu 1. 9. 1942, ARP, CK KPJ, 1942/433; Vidi i Zb. NOR, IV—6, 167/494—495, 500—502.

129) Velika župa Vrhbosna — Predsjedništvu vlade 19. 9. 1942, AVII, NDH, 155—12/7—1; Pukovnik Gian Carlo Re, šef italijanske vojne misije u Zagrebu — Komandi trupa Crne Gore 5. 9. 1942, AVII, talijanska arhiva (nadalje: TA), 58—10/4a—1.

130) Peta oružnička pukovnija — Vrhovnom oružničkom zapovjedništvu 11. 9. 1942, AVII, NDH, 147—46/2—1.

131) Bilješka o prilikama u istočnoj Bosni sačinjena 24. 9. 1942, AVII, njemačka arhiva (nadalje: NJA), 40—G—49/2.

132) AVII, NDH, 147—46/2—1, 155—12/7—1.

formacija od 2.000 četnika.¹³³⁾ Izgleda da su četnici namjeravali da u njemačku okupacionu zonu nastupe preko željezničke pruge Sarajevo — Ustiprača i preko željezničke pruge Tarčin — Bradina. D. Jevđević, koji je predvodio četnike u istočnoj Hercegovini i bio u službi italijanskog okupatora došao je, 12. avgusta, sa svojim oficirima iz Nevesinja u Kalinovik.¹³⁴⁾ U Trnovu se 4. septembra sastao s majorom Geitnerom, predstavnikom Štaba 718 njemačke divizije i vodio razgovor o mogućnosti prelaza njegovih četnika u istočnu Bosnu sjeverno od demarkacione linije. D. Jevđević je tražio dozvolu da njegovi četnici prekorače demarkacionu liniju u slučaju kada progone partizane. Štabu 718 divizije je ponudio saradnju u borbi protiv partizana tako što bi sa svojih 12.000 četnika preuzeo »održavanje reda i mira u istočnoj Bosni od Sarajeva do Višegrada«. On je garantirao da bi željezničke i cestovne veze u tom kraju bile potpuno sigurne. Smatrao je da bi domobranske posade mogle tu i dalje ostati, ali da bi ustaše morale da napuste istočnu Bosnu. U stvari, D. Jevđević je tražio da sa svojim četnicima zaposjedne srezove Sarajevo, Rogaticu i Višegrad u kojima bi, navodno, održavao red i mir. Prihvatio je da njegovi četnici budu podređeni Štabu 718 divizije. Štab 718 divizije je odbio ponudu za saradnju s napomenom da bi prelazak demarkacione linije od strane četnika izazvao intervenciju njemačkih oružanih snaga.¹³⁵⁾ To je najvjerovatnije rečeno po naredjenju njemačkog generala u Beogradu. Njemački general je stavio do znanja Superslodi »da ne može tolerisati da četnici pređu demarkacionu liniju prema sjeveru« i zamolio da ona sa svoje strane ne dozvoli da se četnici D. Jevđevića prebace preko željezničke pruge Tarčin — Bradina.¹³⁶⁾ Njemački konzul u Sarajevu je vjerovao da D. Jevđević »ide za tim da na koncu prigrabi u svoje ruke područje južno od Save i istočno od Bosne«, tj. istočnu Bosnu,¹³⁷⁾ što nije bilo u skladu sa njemačkim interesima.

D. Jevđević je i pored toga uputio u mjesecu septembru jednu jaču grupu četnika u područje Rogatice. Druge grupe su se pojavljivale u području Igmana, kod Pala i kod Prače. Nijemci su reagirali tako što su uhapsili njegovu majku, sestru i još neke njemu bliske osobe. D. Jevđević je u jednom pismu Štabu 718 divizije uložio protest protiv ovih hapšenja i uvjeravao Štab da Nijemci bez saradnje sa četnicima neće u predstojećoj zimi moći da održe red u istočnoj Bosni.¹³⁸⁾ U isto vrijeme D. Jevđević se interesovao za

133) Komanda VI armijskog korpusa — Komandi Superslode 13. 9. 1942, AVII, TA, 58—30/40—1.

Pukovnik Bonfatti, vojni ataše Kraljevine Italije u Beogradu saopštio je Superslodi da su ove formacije brojale 4—10 hiljada četnika, AVII, TA, 58—21/4a—1.

134) Peta oružnička pukovnija — Vrhovnom oružničkom zapovjedništvu 19. 8. 1942, AVII, NDH, 76—18/3.

135) Supersloda — Komandi VI armijskog korpusa 10. 9. 1942, AVII, TA, 58—20/49—1; Njemački konzulat Sarajevo — Njemačkom poslanstvu Zagreb 12. 10. 1942, AVII Beograd, Mikroteka, London (nadalje: London) N—12, 305901—02, AVII, NDH, 147—46/2—1, 172—32/3—3.

136) Dnevnik Superslode za 8. 10. 1942, AVII, TA, 58—1/7a—12.

137) Njemački konzulat Sarajevo — Njemačkom poslanstvu Zagreb 12. 10. 1942, London N—12, 305901—02.

138) Isto.

političko raspoloženje u Sarajevu, naročito kod Srba i ispitivao mišljenje uticajnih građana Srba o mogućnosti stvaranja bolje organizacije četničkog pokreta u gradu i prikupljanja materijalnih sredstava. Vijesti o tome koje je od svog izaslanika dobio nisu ga mogle oduševiti.¹³⁹⁾ Njegovi planovi i pokušaji vezani za njemačku okupacionu zonu ostali su bez rezultata.

Međutim, četnici su bili aktivni i sjeverno od demarkacione linije, naročito u nekim dijelovima sarajevske oblasti. Prema izvještaju A. Hume od 1. IX 1942, situacija na Romaniji u to vrijeme je bila vrlo ozbiljna, između ostalog zbog »dosta velikog brojnog pojačanja četničkih snaga.« Na Devetaku se nalazio jedan četnički bataljon, a očekivalo se da dođu nove četničke snage u jačini od 1.000 ljudi.¹⁴⁰⁾ Četnici su do kraja oktobra uspostavili kontrolu nad istočnom polovinom ondanšnjeg rogatičkog sreza, odakle su se povukle sve ustaške i oružničke posade. Pljačkali su muslimansku imovinu i palili kuće koje su Muslimani iz straha od četnika napustili i izbjegli u gradove (Rogatica, Sarajevo, Višegrad.) U srpskim selima su vršili mobilizaciju za četničke jedinice.¹⁴¹⁾ Izgleda da je na Romaniji i Devetaku bilo oko 2.500 četnika koje su predvodili Savo Derikonja, Rajko i Miloš Čelonja i Radivoje Kosorić (tzv. Romanijski korpus, kojim je komandovao kapetan Momčilo-vić).¹⁴²⁾ I u vlaseničkom srezu je rastao broj četnika tako što su četnici dolazili »iz Srbije i drugih krajeva« i što je tamošnji četnički komandant B. Radović vršio mobilizaciju. Ta mobilizacija je vršena i pod prijetnjom da će svaki onaj koji je sposoban za oružje, a koji se ne odazove pozivu biti strijeljan. Muslimansko stanovništvo iz daljnjih sela vlaseničkog sreza napuštalo je svoje domove i odlazilo u izbjeglištvo.¹⁴³⁾

Četnici su uzimali maha i u krajevima u kojima su imali sporazume s ustaškim vlastima, npr. u zeničkom kraju. Suzbijali su narodnooslobodilački pokret, progonili komuniste, a i prema ustaškim vlastima bili su agresivniji. S pojačanom aktivnošću četnika u jesen 1942. godine pojavilo se kod nekih ustaških funkcionera shvatanje da sporazumi sa četnicima nemaju nikakav značaj za NDH, budući da četnici ne rade u skladu sa sporazumima, i da s toga te sporazume treba raskinuti.¹⁴⁴⁾

Četnici su provodili propagandu u narodu. U tom smislu postojalo je jedno uputstvo koje je, po svoj prilici, izdato sredinom 1942. godine. U tom uputstvu se iznosi shvatanje da je rat koji traje, rat ideologijâ i, s tim u vezi, iznosi se četničko tumačenje pojma komunizma, fašizma i demokratije. Praktično, četnici su svoje propagandne napore usmjeravali jedino protiv

139) T. Petrović — Dobrosavu Jevđeviću 29. 9. 1942, AVII, četnička arhiva, Bosna i Hercegovina — politička akta, br. 70 (nadalje: BH—P—70).

140) Avdo Humo — Josipu Brozu—Tatu 1. 9. 1942, ARP, CK KPJ, 1942/433.

141) AVII, NDH, 78—48/12, 155—39/8—2; Rasim Hurem, *Rogatica za vrijeme NOR-a...*, 128—129.

142) AVII, NDH, 78—17/14; Zb. NOR, IV—11, 140/262—264.

143) AVII, NDH, 155—48/8—1.

144) Vidi: Izvještaj Vrhovnog oružničkog zapovjedništva NDH Ministarstvu hrvatskog domobranstva od 12. 12. 1942., AVII, NDH, 52—9/3—2.

KPJ i protiv NOP-a¹⁴⁵). Budući da se NOP u istočnoj Bosni razvijao, a uticaj četnika i pored njihove propagande postepeno opadao, među četničkim komandantima se početkom 1943. godine pojavilo mišljenje da bi protiv uticaja partizanske propagande »trebalo povesti dobro smišljenu borbu na naučnoj bazi. Najbolje bi bilo kada bi imali detaljno razrađenu Ravnogorsku ideologiju koju bi stavili na suprot komunizmu«. ¹⁴⁶)

* * *

Za vrijeme boravka Šeste brigade u Sremu, u Semberiji se nalazilo više rukovodilaca NOP-a u Bosni i Hercegovini: Iso Jovanović, Rodoljub Čolaković, Hasan Brkić, te Petar Stambolić.¹⁴⁷) U to vrijeme uspostavljena je veza sa Centralnim komitetom KPJ. U novembru mjesecu Pokrajinski komitet KPJ za Bosnu i Hercegovinu je donio odluku da se formira oblasni komitet KPJ za istočnu Bosnu. Zadatak oblasnog komiteta bio je da u svim krajevima istočne Bosne stvara, povezuje i učvršćuje partijske organizacije. Ovaj rad na jačanju partijske organizacije trebalo je da se ostvaruje kroz oživljavanje borbe protiv okupatora i njegovih saradnika, naročito protiv četnika, kroz stvaranje u početku manjih partizanskih grupa za vršenje gerilskih

145) To uputstvo sadrži sljedeće osnovne zadatke četničke propagande:

1. Umjesto sa četnicima i četničkom politikom, kao što je bilo do tada, ubuduće treba operisati s jugoslavenskom politikom i jugoslavenskom vojskom. U tu vojsku treba pozivati »poštene« Hrvate i Muslimane. Ustaše, komunisti i »razno razni politikaneri i izdajnici« nemaju mjesta u toj vojsci.

2. Domobrane pripadnike muslimanske milicije treba uvlačiti u četničke redove s tim što se oni ne moraju »dići u šume«. Treba ih uključivati samo formacijski, a oni treba da ostanu »na svojim mestima«.

3. Stvara se »nova« Jugoslavija, koju niko neće moći da razbije, kao što su Nijemci razbili »staru« Jugoslaviju. Sve narodnosti će biti iseljene iz Jugoslavije »a samo Srbi, Hrvati, Slovenci i Muslimani imaće pravo da žive u Jugoslaviji«.

4. U budućoj Jugoslaviji vladace red, rad i socijalna pravda. Daju se obećanja seljacima, radnicima, činovnicima, obećava demokratija i najavljuje borba protiv korupcije i protiv krađe državne imovine.

5. Sloboda ne dolazi sama od sebe i zato u odsudnom času treba ići u borbu za slobodu. U tom pravcu razvijati svijest naroda. Štab Romanijskog korpusa — Komandantu Sjemečkog bataljona 28. 7. 1942. — prilog, BH-P-310. Lažnost četničke propagande izvanredno ilustruje pismo kapetana Miloša N. Jovanovića, komandanta Ozrenskog korpusa Golubu Mitroviću, komandantu Zeničkog vojno-četničkog odreda od 13. 2. 1943. g. u kome se, između ostalog, kaže: »Mi u ovim krajevima ne smemo još početi (misli se na progone i ubistva Muslimana — R. H.) jer nije vreme podesno. Naprotiv morate sve poduzeti da na svoju stranu privučete Muslimane, najbolje je da im stalno pretite, pa i tamo nekoga napadnete, ali da se ne zna ko je učinio. Recite da su to učinili neodgovorni elementi i pozovite ih da se sami brane u zajednici sa Vama.

Možete ih lepim rečima zvati u svoje redove slati im u tom smislu pisma i pozive, ako smatrate da to može dovesti do cilja. Turci su naučili uvek prelaziti onome ko je jači. Uvek morate mrdati i desno i levo to morate iskoristiti a kada dođe naš dan, znaćemo kako ćemo se razgovarati« (BH—P—534).

146) Štab Romanijskog korpusa — Komandantu istočne Bosne i Hercegovine 16. 1. 1943, BH—P—286.

147) Jeremija Ješo Perić, *Razvoj NOP-a u nekim selima Semberije 1942.*, 601.

akcija, kroz formiranje narodnooslobodilačkih odbora, te kroz razvijanje političkog rada sa ženama i omladinom. Za sekretara Oblasnog komiteta KPJ određen je Hasan Brkić, koji je u novembru mjesecu kao sekretar Oblasnog komiteta došao iz Semberije na Majevicu.¹⁴⁸⁾

* * *

Iz naprijed izloženog vidi se da se narodnooslobodilački pokret u istočnoj Bosni u drugoj polovini 1942. godine razvijao pod veoma teškim uslovima. Četnici su se putem sporazumâ sa ustaškom NDH, što je bilo pod kontrolom njemačkog okupatora, uklopili u sistem okupacije i zajedno s okupatorima i ustašama nastojali da onemoguće narodnooslobodilački pokret. I pored toga snage NOP-a u istočnoj Bosni su rasle. U sjevernom dijelu istočne Bosne (tuzlanska oblast) nalazila se Šesta istočnobosanska brigada i Birčanški NOP odred. Povratkom Šeste brigade iz Srema zajedno sa Sremskim NOP odredom i njihovim pobjedama nad četnicima, naročito u borbi na Maleševcima, novembra mjeseca, partizanske snage u tuzlanskoj oblasti su ojačale toliko da su u daljnjoj borbi protiv okupatora i njegovih saradnika, naročito protiv četnika, mogle da preuzmu inicijativu. Adekvatno tome, raslo je borbeno raspoloženje naroda. Vidnu ulogu u tome odigralo je povezivanje istočnobosanskih i sremskih partizana i njihova zajednička borba protiv četnika u Semberiji i na Majevici. Sremci su u borbama u istočnoj Bosni pokazali zapažene vojničke i političke kvalitete. Razvitku NOP-a u tuzlanskoj oblasti doprinijela je i činjenica da se rukovodstvo NOP-a u Bosni i Hercegovini u to vrijeme orijentisalo uglavnom na tuzlansku oblast, naročito na Majevicu i Semberiju. U isto vrijeme u južnom dijelu istočne Bosne (sarajevska oblast) snažno su se nametnuli četnici D. Mihajlovića, koji su u tom pogledu uživali podršku i pomoć italijanskog okupatora. Partizanske grupe u toj oblasti bile su male i nisu mogle da se same suprotstave četnicima. I pored toga, snage NOP-a u sarajevskoj oblasti su se postepeno konsolidovale i politički jačale. U cjelini uzeto, u istočnoj Bosni u drugoj polovini 1942. godine odvijao se proces prevazilaženja teškoća u koje je ustanak i narodnooslobodilački pokret u ovoj oblasti bio zapao, s tim što se taj proces u tuzlanskoj oblasti odvijao nešto brže a u sarajevskoj oblasti sporije. Narodnooslobodilački pokret, kako na slobodnoj teritoriji, tako i u okupiranim selima i gradovima je rastao i jačao. Četničko služenje okupatorima i njihovo sporazumijevanje s ustašama nije se više moglo prikrivati. Četnici su ostali bez stvarnog uticaja u narodu. U vrijeme uspješnih borbi sa četnicima, novembra — decembra 1942. g., i kasnije u partizanske jedinice su došli novi borci, od čega oko 300 ljudi iz četničkih redova. Partizanske snage u istočnoj Bosni, ne računajući Sremce, od novembra 1942. do marta 1943. godine gotovo su se utrostručile u ljudstvu. Na drugoj strani četničke snage su znatno oslabile. Snažnije četničke grupe ostale su na Ozrenu (dobojskom), Trebavi i Romaniji, te južno od demarkacione linije (Gornje podrinje), ali su te grupe u to vrijeme postale podložne demoralizaciji i nesposobne da se »ozbiljno i samostalno« suprotstave jačim partizanskim jedinicama. Jednogodišnje iskustvo Muslimana i Hrvata sa ustaškom NDH, naročito sporazumijevanje

148) Referat Steve Popovića na oblasnom partijskom savjetovanju za istočnu Bosnu održanom u Bijeljini 29. 2. — 2. 3. 1944, IIS, dokumentacija, kat. br. 2666; Abdulah Sarajlić, *Nepokorena Tuzla*, u: Istočna Bosna u NOB-u..., II, 134.

NDH sa četničkim odredima u proljeće — ljeto 1942. godine doprinijeli su tome da su pozicije NOP-a u redovima Muslimana, a zatim i Hrvata u istočnoj Bosni znatno ojačale. Muslimani su u sve većem broju prilazili NOP-u i sve aktivnije pomagali narodnooslobodilačke partizanske jedinice. Moral vojske u NDH garnizonima je slabio.¹⁴⁹⁾ Krajem 1942. godine u istočnoj Bosni su uglavnom stvoreni vojni i politički preduslovi za snažni razmah narodnooslobodilačkog pokreta i za izvođenje krupnijih akcija protiv okupatorâ i njihovih pomagača.

ZUSAMMENFASSUNG

ÜBER DIE ENTWICKLUNG DER VOLKSBEFREIUNGSBEWEGUNG IN OST—BOSNIEN WÄHREND DER ZWEITEN HÄLFTE DES JAHRES 1942

Die Volksbefreiungsbewegung in Ostbosnien in der zweiten Hälfte des Jahres 1942 entwickelte sich unter sehr schweren Bedingungen. Im Zeitabschnitt Januar—Mai jenes Jahres hatten dort die deutschen und italienischen Besatzer, zusammen mit Ustascha's, Domobranen und Tschetnik's kräftige Angriffe auf Partisanen ausgeübt. Die Tschetnik's hatten in mehreren Partisaneneinheiten Putsch organisiert, und nachdem sie mit der Ustascha—NDH eine Verständigung erzielt hatten, die unter der Kontrolle des deutschen Besatzers vollzogen wurde, schalteten sie sich in das System der Okkupation ein, und versuchten somit zusammen mit den Besatzern und den Ustascha's die Volksbefreiungsbewegung (VBB) zu vereiteln. Trotzdem haben sich die Kräfte der VBB in Ostbosnien permanent vermehrt. Nach der Rückkehr der Sechsten ostbosnischen Brigade aus dem Syrmium, zusammen mit der syrmischen Partisanen und mit den Siegen dieser Einheiten über die Tschetnik's, besonders in der Schlacht auf dem Maleševci, im November, erstarkten sie im nördlichen Teil Ostbosniens (Gebiet um Tuzla) so, dass sie im weiteren Kampf gegen den Besatzer und seinen Mitarbeitern die Initiative übernehmen konnten. In Verbindung damit wuchs auch die kämpferische Stimmung bei der Bevölkerung. Ein wichtige Rolle spielte dabei die Verbundenheit bosnischer und syrmischer Partisanen, wie auch ihr gemeinsamer Kampf gegen die Tschetnik's in Semberien und auf der Majevisa. Dazu hat auch die Tatsache beigetragen, dass die Führung der VBB in Bosnien und der Herzegovina zu dieser Zeit sich in Ostbosnien befand, und somit besonders auf das Tuzlaer Gebiet konzentriert wurde, besonders auf der Majevisa und in Semberien.

Zu derselben Zeit haben sich im südlichen Teil Ostbosniens (Gebiet Sarajevo) die Tschetnik's des Draža Mihailović stark aufgedrängt, die in dieser Beziehung von den italienischen Besatzern unterstützt und gefördert wurden. Partisanengruppen in diesem Gebiet waren in der Minderzahl, und konnten sich gegenüber den Tschetnik's nicht behaupten. Trotzdem haben sich die Kräfte der VBB im Sarajevoer Gebiet allmählich konsolidiert und politisch gestärkt.

Allgemein genommen, in der zweiten Hälfte 1942 entwickelte sich in Ostbosnien der Prozess der Überwindung der Schwierigkeiten in welche sich der Aufstand und Volksbefreiungsbewegung befanden, wobei dieser Prozess im Tuzlaer Gebiet sich etwas schneller, und im Sarajevoer Gebiet langsamer entwickelte. Trotz dieser Schwierigkeiten hatte sich die VBB in Ostbosnien, auf dem befreiten Territorium, ebensogut wie in den besetzten Dörfern und Städten, entwickelt. Bis zum Ende 1942 wurden dann die militärischen und politischen Vorbedingungen für eine volle Initiative und einem kräftigen Schwung der VBB, aber auch für Durchführungen massiver militärischer Aktionen gegen die Besatzer und ihre Helfer, geschaffen.

149) Zb. NOR, IV—11, 140/265.